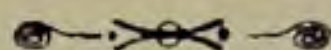
ହରିଦାସୀ

ଶ୍ରୀ ଜୀବନକୃଷ୍ଣ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାପ୍ ପ୍ରଣୀତ

ଓ

ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ରଥ ଅନୁବାଦିତ

ପଞ୍ଚମ ସଂସ୍କରଣ

CUTTACK:

PRINTED AT THE ORISSA MISSION PRESS

FOR

THE CHRISTIAN LITERATURE COMMITTEE

OF

THE UTKAL CHRISTIAN COUNCIL

1949

ମୂଲ୍ୟ ଛଅ ଅଣା ମାତ୍ର ।

ହରିଦାସୀ

ଗୋଟିଏ ପାଲ୍ଲବାରର ଚିତ୍ର

——:o:——

ଶ୍ରୀ ଜୀବନକୃଷ୍ଣ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ ପ୍ରଣୀତ

ଓ

ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ରଥ ଅନୁବାଦିତ

CUTTACK:

PRINTED AT THE ORISSA MISSION PRESS

FOR

THE CHRISTIAN LITERATURE COMMITTEE

OF

THE UTKAL CHRISTIAN COUNCIL

1949

ହରିଦାସୀ

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ହରିଦାସୀ ପିତାର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ; ତାହାର ପିତା ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ କଲିକତାର କୌଣସି ସୌଦାଗର ଅଫିସରେ ମାସିକ ୨୦୦ ଟଙ୍କା ବେତନରେ କାର୍ପଦାଜ କାମ କରୁଥିଲେ ।

ହରିଦାସୀର ମା ନାହିଁ ; ଅନୁଡ଼ିଶାଳରେ ତାହାର ମାତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । ଜଣେ ବୃଦ୍ଧା ଦାସୀ ହରିଦାସୀକି ଲାଳନପାଳନ କରିଥିଲେ । ହରିଦାସୀ ତାହାଙ୍କୁ 'ମା ମା' ବୋଲି ଡାକୁଥିଲା ।

ଅଧିକ ବୟସରେ ସ୍ତ୍ରୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାରୁ ଆଉ ଥରେ ବିବାହ କରିବା ଦୁଃଖଜନକ ବିବେଚନା କରି ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଆଉ ବିବାହ କଲେ ନାହିଁ । ଜଣେ ଦରିଦ୍ର କୁଳୀନ ସନ୍ତାନ ଦେଖି ଅତି ପିଲା ଅବସ୍ଥାରୁ ସେ ହରିଦାସୀକି ସେହି ବାଳକ ସଙ୍ଗରେ ବିବାହ କରି ଦେଇଥିଲେ । ବିବାହ ସମୟରେ ହରିଦାସୀର ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମ ନ ଥିଲା । ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଉକ୍ତ ବାଳକ ହରେନ୍ଦ୍ର କୁମାରଙ୍କୁ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜ ବସାରେ ରଖି- ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ କି, ତାହାଙ୍କ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀର ସମ୍ବନ୍ଧ କି ଏସବୁ ବିଷୟ ହରି- ଦାସୀ ଜାଣି ନ ଥିଲା କି ବୁଝି ନ ଥିଲା । ହରେନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ସରଳମତି, କୋମଳପ୍ରକୃତି ବାଳକ । ସେମାନେ ପରସ୍ପର ନାମ ଧରି ଡାକନ୍ତି, ଦୁଇ ଜଣ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଖେଳନ୍ତି । ହରେନ୍ଦ୍ର ସ୍କୁଲକୁ ଗଲେ ହରିଦାସୀ ତାହାଙ୍କର ଆସିବା ଅପେକ୍ଷାରେ ବାଟ ଚାହିଁଥାଏ । ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ପରେ

ସେ ବସାକୁ ଆସିଲେ ଦୁଇଜଣଯାକ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି କାହାଣୀ କହନ୍ତି, ଡଗ ପକାନ୍ତି, ଯିବା ଆସିବାର ଲୋକ ଦେଖନ୍ତି, ଗାଡ଼ୀ ଗଣନ୍ତି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳରେ ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଘରକୁ ଆସିଲେ ଏମାନେ ଦୁଇ-ଜଣ ତାହାଙ୍କ ପାଖରେ ପଢ଼ାଶୁଣା କରନ୍ତି । ପରେ ଦୁଇଜଣ ଖାଇ ପିଇ ଦାସୀ ପାଖରେ ଶୋଇଯାନ୍ତି ।

ଯେପରି ଗୋଟିଏ ମାଧବୀ ଲତା ନିକଟସ୍ଥ ଗୋଟିଏ କୋମଳ ତରୁକୁ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରେମରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଉପରକୁ ଉଠୁଥାଏ ସେହିପରି ହରେନ୍ଦ୍ର ଓ ହରଦାସୀଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ କଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

* * * *

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ପଢ଼ିବା ସମୟ ଗତ ହୋଇଅଛି ; ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଜୁଆଁଇଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ ତାହା ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଏଣ୍ଟ୍ରେନ୍ସଠାରୁ ଏମ୍.ଏ. ବି.ଏଲ୍., ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଶଂସାର ସହିତ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଏକବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ହେଲା ଜିଲ୍ଲା କୋର୍ଟରେ ଓକାଲତି କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ନାମ ବେଶ୍ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି ।

ମାସିକ ୧୦୦ ଟଙ୍କାରୁ ଅଧିକ ଆୟ ହୁଏ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଖି ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଅଛି । ଫୌଜଦାରୀ ମକଦ୍ଦମାରେ ସେ କାହାର ଓକିଲ ହେଲେ ଆଉ ବଡ଼ ଓକିଲର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ମହରମ ଛୁଟିରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ହରଦାସୀକି ନେବା ଯିବାପାଇଁ କଲିକତାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ।

ରମେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କର ପରିବାର ନାହିଁ ; ହରଦାସୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ତାହାଙ୍କର ପିଲାପିଲି ନାହାନ୍ତି । ବହୁକାଳରୁ ସୌଦାଗରୀ ଅଫିସରେ ଚାକିରୀ କରିବାରୁ ବେଶ୍ ଦଶ ଟଙ୍କା ସଞ୍ଚୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ହରେନ୍ଦ୍ର

ବାବୁଙ୍କର ପଢ଼ା ଶେଷ ହେଲେ ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ବିଚାର କରିଥିଲେ ଯେ, ସେ ଘରଜୁଆଁଇ ରହି କଲିକତାରେ କୌଣସି ଅଫିସରେ ଚାକିରି କରିବେ । କିନ୍ତୁ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଧୀର, ଶିଷ୍ଟ ଓ ଶାନ୍ତ ହେଲେହେଁ ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ମହତ୍ ଦୋଷଥିଲା । ସେ କୌଣସି କାମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ନ କରି ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କେହି କୌଣସି କଥା କହିଲେ ସେ କେବେ ତାହା ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ପିତା-ତୁଲ୍ୟ ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିଥାନ୍ତି । ମନର ସତ୍ୟତ ତାହାଙ୍କୁ ଭଲ ପାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚାକିରି କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଶ୍ୱଶୁର ଘରେ ଚିରକାଳ ଅନୁଦ୍ୱେଗ କରି ରହିବାକୁ ତାହାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ କାହାକୁ କିଛି କଥା ନ କହି କଲିକତା ଛାଡ଼ି ସ୍ୱଦେଶକୁ ଆସି ଜିଲ୍ଲା କୋର୍ଟରେ ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ସମ୍ବଳ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ତାହାଙ୍କର ବିଦ୍ୟା ଓ ମନୋହର ରୂପ । ଯେ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖେ ବା ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆଳାପ କରେ, ସେ ତାହାଙ୍କୁ ଭଲ ନ ପାଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରି ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖି କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ନାମ ବିଖ୍ୟାତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ତାହାଙ୍କୁ ବସା ଖରଚ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିଅଛୁଁ ଯେ, ୬ମାସ ଉତ୍ତାରେ ସେ ଆଉ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ହରିଦାସୀ ଛାଡ଼ିଯିବ, ଏହି କଥା ମନରେ କରି ରମେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କର ମନ ଆକୁଳ ହେଲା, ଚକ୍ଷୁରୁ ଜଳ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଭାବିଲେ ହରିଦାସୀ ତାହାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କାହିଁକି ଯିବ ? ସେ ଯେ ଧନ ସଞ୍ଚୟ କରିଅଛନ୍ତି ସେଥିରେ ତାହାର ଦିନ ଅତି ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଅତିବାହିତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅର୍ଥରେ କି ତାହାର ଅଭାବ

ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ? ସ୍ୱାମୀ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ କି ବୃଦ୍ଧ ପିତା ନିକଟରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ ? ହରଦାସୀ ପିତା ପାଖରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ମଧ୍ୟ ପିତା ହୋଇ ସେ ଇଚ୍ଛା ସମର୍ଥନ କରିବା ତାହାଙ୍କର କି ଉଚିତ ? ସୁରେଶ୍ୱର ବାବୁ ଭାବି ଭାବି ବୁଝିଲେ ଯେ, ସେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ ପ୍ରାଣାଧିକା କନ୍ୟାର ସୁଖରେ ବାଧା ଦେବା ସକାଶେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ହରଦାସୀକୁ ବିଦାୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସେ ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ଯାଅ ମା, ଦେବତା ସାକ୍ଷୀ କରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯାହାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରିଅଛି ତାହାଙ୍କର ସଙ୍ଗରେ ଯାଅ ।" ଚକ୍ଷୁର ଜଳରେ ବୃଦ୍ଧର ବକ୍ଷ ଭାସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯେ କାଳରେ ପିତା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଚକ୍ଷୁର ଜଳରେ ବକ୍ଷ ଭସାଉଅଛନ୍ତି, ସେ ସମୟରେ ହରଦାସୀ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଖରାରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲେ । ତାହାର ଉଭୟ ସଙ୍କଟ ଉପସ୍ଥିତ ; ଏକଆଡେ ପିତା, ଅନ୍ୟଆଡେ ସ୍ୱାମୀ ; ଯେ ପିତା ପିଲାଦିନରୁ ସ୍ନେହ ଯତ୍ନରେ ପାଳନ କରି ଆସିଅଛନ୍ତି, ଆଜି ସେ ତାହାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲି ଯାଉଅଛି । ତାହାର ମାଆ ନାହିଁ । ମାତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ଦିନଠାରୁ ସେ ତାର ପିତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଜୀବନର ଅବଲମ୍ବନ ; ଭୋଜନ ସମୟରେ ହରଦାସୀ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥିଲେ ପିତା ଭୋଜନରେ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଶୟନକାଳରେ ହରଦାସୀ ପଦମର୍ଦ୍ଦନ ନ କଲେ ତାହାଙ୍କର ନିଦ୍ରା ହୁଏ ନାହିଁ । କାଲି ବାପାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି କିଏ ତାହାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବ ? ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ କିଏ ତାହାଙ୍କୁ ସେବା କରିବ ? ଏହିକଥା ଭାବି ଭାବି ହରଦାସୀର ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ହେଲା । ହୃଦୟରୁ ଶୋକତରଙ୍ଗ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ବିବାହ ଦିନଠାରୁ ଏକବର୍ଷ ପୂର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଶ୍ୱଶୁରାଳୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ହରଦାସୀର ଜୀବନ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଅଛି । ପରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓକିଲାତି କରିବା ସକାଶେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ । ଯଦି କୌଣସି ସମୟରେ

ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପତ୍ର ଆସିବାର ବିଳମ୍ବ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାଙ୍କର ଅମଙ୍ଗଳ ଭାବି ହରିଦାସୀର ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ହୁଏ । ଏବେ ବୃଦ୍ଧ ପିତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାପାଇଁ ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁଅଛି । ହରଦାସୀ ମନେକଲା ତାହାର କପାଳରେ ଷୋଳଅଣା ସୁଖ ଆଉ କେବେ ଘଟିବ ନାହିଁ । ଏମନ୍ତ ଝୁରିଁ ୨ ସେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି ପିତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ମେଲାଣି ନେଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗମନ କଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲିଖିତ ଘଟଣାର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ହରଦାସୀ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କର ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ ସମୟରେ ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଜ୍ୱାଇଁଙ୍କର ଘରକୁ ଆସିଥିଲେ । ହରଦାସୀ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ତିନିଥର ପିତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏବେ ଆଉ ତାହାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ରହିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ସ୍ୱାମୀ ଘରେ ସେ ଏକମାତ୍ର ଘରଣୀ, ସେ ସର୍ବେସର୍ବା । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଠଙ୍କା ଅରଜନ୍ତି, ଆଉ ହରଦାସୀ ଠଙ୍କା ଖରଚ କରନ୍ତି । ଘରର ସମସ୍ତ ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ । ସେ ଦିନେ ଘରେ ନ ରହିଲେ ଘର ଚଳେ ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ହିକଯାଏ, ଓକାଲତି କାମରେ ଭ୍ରମ ହୁଏ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଦିନକୁଦିନ ବଢ଼ୁଅଛି । ଓକିଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଜଣେ ଧାର୍ମିକ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଲୋକ ବୋଲି ସହରଆଡ଼ରେ ତାହାଙ୍କର ନାମ ଘନଘନ ଘୋଷିତ ହେଉଅଛି । ଓକାଲତି ଛଡ଼ା ତାହାଙ୍କ ହାତରେ ସର୍କାରୀ କାମ ଅନେକ ଅଛି । ସେ ମିଉନିସିପାଲଟିର ଚେୟାରମେନ୍, ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟବୋର୍ଡର ଭାଇସ୍-ଚେୟାରମେନ୍, ଅନରେରି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ, ହିତବାଦୀ ପତ୍ରର ସମ୍ପାଦକ, କୌଣସି ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେ

ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଯୋଗୀ, ସଭାସମିତିରେ ପ୍ରଧାନ ବକ୍ତା, ସବୁ କାମରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ । ସେ ନ ଥିଲେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଯେମନ୍ତ ସୁଚାରୁରୂପେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ସମୟ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ କଟି ଯାଉଅଛି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଅଦୃଷ୍ଟ-ଆକାଶରେ କଳାମେଘ ଦେଖାଦେଲା ; ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ, ଆହୂତ ଓ ଅନାହୂତ ହୋଇ କେତେ୨ ଡାକ୍ତର ଓ କବିରାଜ ଆସି ତାହାଙ୍କର ନାଡ଼ୀ ଦେଖିଲେ, ରୋଗ ପରୀକ୍ଷା କଲେ, ଔଷଧ ଦେଲେ ; କିନ୍ତୁ ପୀଡାର ଉପଶମ ନ ହୋଇ ଦିନକୁଦିନ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜିଲ୍ଲାର ସମସ୍ତ ଲୋକ ତାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ । ଦୁଇମାସ ଉତ୍ତାରେ ତାହାଙ୍କର ରୋଗ ଆରୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ; ଆଉ କିଛି ଭୟ ବା ଆପଦର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା-ପାଇଁ ଆହୁରି ଏକମାସ ଲାଗିଲା । ଆଜି ତିନମାସ ଉତ୍ତାରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଘର ଭିତରୁ ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ଆଜି ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କର ବଡ ଆନନ୍ଦ, ଆହ୍ଲାଦ । ପ୍ରତିବାସୀମାନଙ୍କର ବଡ ସୁଖ । ସମସ୍ତେ ମହା ଆନନ୍ଦରେ ବାବୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଲେ । ହରିଦାସୀ ପୁରୋହିତ ଡକାଇ ସତ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କର ପୂଜା କଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ କରାଇ ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କଲେ, ସେହି ସଙ୍ଗେ୨ ଦୁଃଖୀ, ଦରିଦ୍ର, କାଙ୍ଗାଳ-ମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଆଉ ପୀଡ଼ା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶରୀର ଅତି ଦୁର୍ବଳ, ଭୋକ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଡାକ୍ତର ବାବୁମାନେ ଅଳ୍ପ ମଦ ପାନ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ମଦ ପ୍ରତି ବାବୁଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଦ୍ୱେଷ ଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ଶରୀର-ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଔଷଧାର୍ଥେ ସୁରାପାନ କଲେ ଦୋଷ ନାହିଁ ବିବେଚନା କରି ସେହି ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ମଦ ପାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କ୍ରମେ୨ ଶରୀର ସବଳ ହେଲା । ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି କରି

ପ୍ରାୟ ଛ ମାସ ଗତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସୁରାପାନ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମଦପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଦ୍ୱେଷ ଭାବ ଥିଲା ତାହା ଅଭ୍ୟାସରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂର ହୋଇଗଲା; ଏବେ ଆଉ ଦୁଇବେଳା ପାନ ନ କରି ରାତିରେ ଆହାର ପୂର୍ବେ ଥରେମାତ୍ର ପାନ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବରେ ଦୁଇଥରରେ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ପାନ କରୁଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ପାନ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବରେ କୌଣସି କୌଣସି ଦିନରେ ଗ୍ଲାସରେ ଟିକିଏ ମଦ ବେଶୀ ପଡ଼ିଗଲେ ତାହା ବୋତଲରେ ପୁନଶ୍ଚ ଢାଳି ରଖୁଥିଲେ; ଏବେ କୌଣସି କୌଣସି ଦିନ ମାତ୍ରା ବେଶୀ ହେଲେ ତାହା ଆଉ ବୋତଲରେ ଢଳା ନ ହୋଇ ଉଦରସ୍ଥ ହୁଏ । ମାତ୍ରା ମଧ୍ୟ ଦିନକୁଦିନ ବଢ଼ି ଯାଉଅଛି । ପୂର୍ବରେ ୨୪ ଦିନକୁ ଏକ ବୋତଲ ଲାଗୁଥିଲା, ମାତ୍ର ଏବେ ତିନି ବୋତଲ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକା ମାସକୁ ଅଣ୍ଟୁ ନାହିଁ ।

ଏତେଦିନରେ ସୁଦ୍ଧା ଅଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀ ବୁଝି ପାରି ନାହାନ୍ତି ଯେ, ତାହାଙ୍କର କି ସର୍ବନାଶ ହେଉଅଛି । ତାହାଙ୍କ ଅଦୃଷ୍ଟ-ଆକାଶରେ ଯେଉଁ କଳାମେଘ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ସେହି କଳାମେଘ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଘନୀଭୂତ ହୋଇ ଯାଉଅଛି । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ମଦ ପ୍ରତି ଆଶକ୍ତି ଜନ୍ମିଅଛି, ମଦ ପାନ ନ କଲେ ଆଉ ସେ ରହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଳ୍ପ ପିଇଲେହେଁ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡଘର ବୈଠକଖାନାରେ ରାତିର କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମ ଶେଷ ହେଲେ ସମସ୍ତ ମହୋତ୍ବଲମାନେ ଉଠିଗଲା ଉତ୍ତାରେ ବାବୁ ଏକା ବସି ସୁରାପାନ କରି ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଭୋଜନ ସାରି ଶୟନ କରନ୍ତି ।

ଦିନେ ରାତି ଅନେକ ହୋଇଅଛି, ଏତେବେଳଯାଏ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଭିତରକୁ ଆସି ନାହାନ୍ତି; ହରିଦାସୀ ତାହାଙ୍କର ଭୋଜନ ସାମଗ୍ରୀ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଦୀପ ଆଲୁଅରେ ବସି ବସି ବହି ପଢ଼ୁଅଛନ୍ତି; ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଦାଣ୍ଡଘରରୁ ଚିତ୍କାରର କ୍ରନ୍ଦନସ୍ୱର ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ତରତର ହୋଇ ଖିଡ଼କି ଫିଟାଇ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ବାବୁ ଅଶୁଚ କଥାରେ

ସେହି ଚାକରକୁ ଗାଳି ଦେଇ ପ୍ରହାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଚାକରମାନଙ୍କୁ
ପ୍ରହାର କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କେବେ କାହାକୁ ଗୋଟିଏ
ମନ୍ଦ କଥା କୁହନ୍ତି ନାହିଁ; ଆଜି କାହିଁକି ଏମନ୍ତ ଘଟିଲା ? ହରଦାସୀ କିଛି
ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ମନ ଅସ୍ଥିର, ବଡ଼ ଅସ୍ଥିର, ସ୍ୱାମୀଙ୍କର
ଏମନ୍ତ ଭାବ ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ଚଞ୍ଚଳ ହେଲେ । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ଉତ୍ତାରେ
ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଭିତରକୁ ଆସିବାରୁ ଦେଖାଗଲା ଯେ, ତାହାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ
ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି, ପାଦ ଟଳଟଳ, ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ, ମୁହଁରୁ ଭଣ ଭଣ
ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଅଛି ।

ସେହି ଦିନରେ ଗୋଟିଏ ଜଜ୍‌ର ମକଦ୍ଦମା ହାରିଯିବାରୁ ତାହା-
ଙ୍କର ମନ ବଡ଼ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳରେ ମକ୍କେଲ-
ମାନଙ୍କର କିଛି କାମ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଉଠିଗଲା ଉତ୍ତାରେ
ସେ ଚାକରକୁ ମଦବୋତଲ ଆଣିବାକୁ କହିଲେ, ଅନ୍ୟ ଦିନଠାରୁ ଆଜି
ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ମଦ ପାନ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ବଡ ନିଶା ହେଲା ।
ଅକାରଣରେ ମଦ ଝୁଙ୍କରୁ ଚାକରକୁ ଗାଳି ଦେଲେ ଓ ମାଇଲେ ।
ତାହାର ଅପରାଧ ଏହି ଯେ ଗୁଡ଼ାଖୁ ଦେଉଁ ଟିକିଏ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ।
ହରଦାସୀ ଏ ସକଳ ଘଟଣା କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ
ଚାକରକୁ ପଚାରିଲେ, ବାବୁ ସେହି କଥା ଶୁଣି କ୍ରୋଧରେ ଜ୍ୱଳି ଉଠିଲେ,
ପ୍ରିୟତମା, ପ୍ରାଣାଧିକା ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅଶୁଚି କଥା କହି ଅପମାନ
କଲେ । ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ତାହାଙ୍କୁ ଘରଜୁଆଁଇ କରି ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
କରିଥିଲେ; ଏତେଦିନ ଉତ୍ତାରେ ସେହି କଥା ଘେନି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଖୋଟା ଦେଇ
ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗାଳି ଦେଲେ; ଅବଶେଷରେ ଭୋଜନ ସାମଗ୍ରୀ ସମସ୍ତ
ଘରର ଚାରିଆଡ଼େ ବିଞ୍ଚିଦେଇ ପଲଙ୍କରେ ଯାଇ ଶୟନ କଲେ । ଆଜି
ସର୍ବପ୍ରଥମେ ତାହାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଅପମାନଜନକ କଥା
ହରଦାସୀ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ନିଜର ଓ ପିତାଙ୍କର ଅପମାନ ସହ୍ୟ

ହେଲା ନାହିଁ, ସମସ୍ତଗୁଡ଼ିକ ରାତିରେ ଆଖି ଫୁଲିଗଲା, ଜାଣିଲେ ମଦ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସର୍ବନାଶ କରିଅଛି । କିପ୍ରକାରେ ତାହାଙ୍କୁ ମଦ ଅଭ୍ୟାସରୁ ବିରତ କରିବେ, ଏହିସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା କରୁ୨ ତାହାଙ୍କର ନିଦ୍ରା ହେଲା ନାହିଁ । ପରଦିନ ସକାଳେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠି ଦେଖିଲେ ଯେ ହରିଦାସୀ ପଲଙ୍କ ନିକଟରେ ଉଭା ହୋଇଅଛନ୍ତି ; ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ର ପୂର୍ବ ରାତ୍ରିର ଘଟଣାସବୁ ମନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ତାହାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାବୋଧ ହେଲା । ସେ ହରିଦାସୀ ସଙ୍ଗରେ ଲଜ୍ଜାବଶତଃ କୌଣସି କଥା ନ କହି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରଥମେ ସେଠାରେ ଫିଟାଇ ଚାକରକୁ ଦୁଇଟି ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦେଇ ପୂର୍ବ-ରାତ୍ର ଘଟଣା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆଜି ଅଶାନ୍ତି, ବଡ଼ ଅଶାନ୍ତି, ଘୋର ଅଶାନ୍ତି, ଯେମନ୍ତ କି ଭୟାନକ ଦୁଷ୍କର୍ମ କରିଅଛନ୍ତି । କିପ୍ରକାରେ ହରି-ଦାସୀଙ୍କୁ ମୁହଁ ଦେଖାଇବେ, ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥା କହିବେ, କେବଳ ତାହାହିଁ ସବୁବେଳେ ଭାବୁଅଛନ୍ତି । ସେଦିନ ଆଉ ମହୋତ୍କଳମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ ; ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ କରି ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ସ୍ତ୍ରୀର ହାତ ଧରି କହିଲେ, "ମୁଁ ଭାରି ଦୋଷ କରିଅଛି, ମୋତେ କ୍ଷମା କର, ମୁଁ ନରକରେ ବୁଡ଼ି ଯାଉଅଛି, ମୋତେ ରକ୍ଷା କର ।" ହରିଦାସୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା, ସେ ବାବୁଙ୍କୁ ପାଖରେ ବସାଇ କହିଲେ, "ଆଉ ମଦ ଖାଇବେ ନାହିଁ ।"

ହରେନ୍ଦ୍ର । ମୁଁ ଯେ ମଦ ନ ପିଇଲେ ରହି ପାରେ ନାହିଁ ।

ହରିଦାସୀ । ପୂର୍ବେ ତ ମଦ ଖାଉ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଭଲ ଥିଲେ, ଏହିକ୍ଷଣି କାହିଁକି ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ, ଅବଶ୍ୟ ପାରିବେ, ତୁମ୍ଭକୁ ମଦ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ ; ଦିନକରେ ନ ହେଉ, ଦୁଇ ଦିନରେ ନ ହେଉ, କ୍ରମେ୨ ଛାଡ଼ିବେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର । ମୁଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଅଛି ମଦ ଛାଡ଼ିବି, ତେବେ ଦିନକେ ପାରିବି ନାହିଁ, କ୍ରମେ୨ ଛାଡିବି ।

ହରଦାସୀ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ, କଦାପି ଆଉ କେବେ ମଦ ପିଇବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋ ହାତରେ ମଦ ଢାଳି ଦେବି, କ୍ରମେ୨ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ମଦ ଛଡାଇବି ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ସେହି କଥାରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ, ହରଦାସୀ ଛାତିରୁ ଯେମନ୍ତ ଖଣ୍ଡେ ପଥର ଗଡି ପଡିଲା । ତାହାର ମନ ଯେମନ୍ତ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରରେ ଅନ୍ଧାରମୟ ହୋଇଥିଲା, ଏବେ ଆଲୁଅମୟ ହେଲା । ସେ ସେହିକ୍ଷଣି ଚାକରକୁ ଡାକି ଦାଣ୍ଡଘରୁ ମଦ ବୋତଲ ଓ ଗ୍ଲାସ ଘର ଭିତରକୁ ଅଣାଇଲେ । ଏଥିଉତ୍ତାରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସ୍ନାନ ଭୋଜନ କରାଇ କଚେରୀକୁ ପଠାଇଦେଲେ ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ହରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଆଉ ମଦ ପିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଆହାର ପୂର୍ବରେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଯେତିକି ମଦ ପାନ କରିବାକୁ ଦିଅନ୍ତି ସେଥିରେ ତାହାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । କେତେକଦିନ ଏହିପ୍ରକାରେ କଟିଲା । ତତ୍ପରେ ଟିକିଏ ମଦ ବେଶୀ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ସ୍ତ୍ରୀ ନିକଟରେ କେତେ ଆପତ୍ତି, ବିନତି, କାକୁତି ଓ ଅବଶେଷରେ ପୀଡ଼ାପୀଡ଼ି କଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କହିଲେ, "ମୋତେ ବଡ଼ ଅସୁଖ ବୋଧ ହେଉଅଛି, ଆଜି ଟିକିଏ ବେଶୀ ମଦ ପିଇବା ପାଇଁ ଦେବାକୁ ହେବ ।"

ହରଦାସୀ । ତାହା ମୁଁ ଦେବି ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭର ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ମୋର ନିଜ ହସ୍ତରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ବିଷ ପାନ କରାଇ ମାରି ପକାଉ ଅଛି । ମୁଁ ଯେତେ-

ବେଳେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମଦ ଦଏଁ, ମୋ ମନରେ ଯେ କଷ୍ଟ ହୁଏ ତାହା ତୁମ୍ଭେ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ, ଯେ ଦିନରାତ୍ର କରୁଅଛନ୍ତି ସେହି କେବଳ ବୁଝୁଅଛନ୍ତି ।

ହରେନ୍ଦ୍ର । ମଦ ପିଇଲେ କେହି ମରନ୍ତି ନାହିଁ, ବରଂ ପରିମିତ ପାନ କଲେ ଶରୀର ସବଳ ହୁଏ, ମନ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ, କାମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, କ୍ଲାନ୍ତ ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେଖ, ମୁଁ ମରିପାଉଥିଲି, ବ୍ରାଣ୍ଡି ଖାଇବାରୁ ବଞ୍ଚିଅଛି, ସେହି ଅବଧି ପରିମିତରୂପେ ପାନ କରୁଅଛି, ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନହିଁ ଅସୁଖ ହେଉ ନାହିଁ ।

ହରିଦାସୀ । ଯେ ପରିମାଣରେ ମଦ ପିଅ, ମୁଁ ତ ସେହି ପରିମାଣରେ ଦେଉଅଛି, ତେବେ ବେଶୀ ମାଗ କାହିଁକି ?

ହରେନ୍ଦ୍ର । ଦିନେ ଟିକିଏ ବେଶୀ ଖାଇଲେ କେହି ମରିଯାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ହରିଦାସୀ ।·ସେଥିରେ ସର୍ବନାଶ ହୁଏ, ଅଳପ ଅଳପ ଖାଉ ଖାଉ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମାତ୍ରା ବଢ଼େ ; ମୋର ବଡ ଭୟ, କେଜାଣି ତୁମ୍ଭେ ମଦୁଆଲ ହେବ ।

ସେଦିନ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମଦ ପିଇବାର ପିପାସା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ହେବାରୁ, ଘରଣୀଙ୍କର ସଦୁପଦେଶ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ମୋ ସକାଶେ ତୁମ୍ଭେ ବଡ ଭାବନା କର, ରାତିରେ ଶୁଅ ନାହିଁ କେବଳ ମଦ ମଦ ଦିନରାତି ଚିନ୍ତା କରୁଅଛ ; ମଦ ପାନ କରିବାର ଭଲ ମନ୍ଦ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଠାରୁ ଅତି ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିପାରେ, ତୁମ୍ଭେ ଆଉ ବିରକ୍ତ କର ନାହିଁ ; ମୁଁ ମଦୁଆଲ ହେଲେ, ମୋର ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ତୁମ୍ଭେ କି ବିଚାର କର ମୋର ଲଜ୍ଜା ହେବ ନାହିଁ ?" ହରିଦାସୀ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ଠିଆହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କାରଣ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥାରେ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଫାଟିଗଲା, ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ହେଲା, ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ଆଉଥରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ମଦ ପିଇବାକୁ ମାଗିବାରୁ ହରିଦାସୀ ଢାଳି କରି ଖାଅ ବୋଲି କହି ସେ ବଖରାରୁ ବାହୁଡ଼ି ହୋଇ ଗୁଚିଗଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ନିଜ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ସୁଧା ଭ୍ରମରେ

ଗରଳ ପାନ କଲେ, ସେହି ରାତିରେ ହରିଦାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା ନାହିଁ, ହରିଦାସୀ କିଅଣ କରିବେ, କି ପ୍ରକାରେ ଏ ଆପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବେ, ଏ ବିଷୟ ଭାବି ୨ ମଦ ବୋତଲରେ ଜଳ ଢାଳି ରଖି ଦେଲେ । ରାତିରେ ସ୍ୱାମୀ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ବସନ୍ତେ ପୁନଶ୍ଚ ହରିଦାସୀ ମଦ ଢାଳି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଯେ ପରିମାଣରେ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ଦେଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ଆଉଥରେ ମଦ ମାଗିବାରୁ ଆଜି ହରିଦାସୀ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ କରି ମଦଗ୍ଲାସ ତାହାଙ୍କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ଏଥର ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ, ହରିଦାସୀ ଛଳନା କରି ମଦରେ ପାଣି ମିଶାଇ ରଖିଅଛି । ଏହା ବୁଝିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀକୁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ।

ପରଦିନ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବୋତଲେ ମଦ କିଣି ଦାଣ୍ଡଘର ଆଲମାରିରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲେ । ଘରର ଘରଣୀ ଯେମନ୍ତ ଜାଣି ନ ପାରେ ଏଥିପାଇଁ ଚାକରକୁ ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିଷେଧ କଲେ । ରାତିରେ ଦୁଇ ତିନି ଗ୍ଲାସ ମଦ ପାନ କରି ଭୋଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଘର ମଧ୍ୟକୁ ଗଲେ । ହରି-ଦାସୀ ନିୟମିତରୂପେ ଗ୍ଲାସ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ତାହାଙ୍କର ହାତରେ ଦେଲେ । ବାବୁ ତାହା ପାନ କରି ଆଉ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ, କିମ୍ବା କୌଣସି କଥା କହିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଦିନ ଯାଉଁ ନ ଯାଉଁଣୁ ହରି-ଦାସୀ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ, ସ୍ୱାମୀ ଗୋପନରେ ମଦ ପାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ହରିଦାସୀ ତାହା ଜାଣି ପାରିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କଥା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କହିଲେ ନାହିଁ ।

ବଙ୍ଗେଶ୍ୱର ଯୁରୀ ନିୟମ ଉଠାଇ ଦେବାରୁ ତଦ୍‌ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ-ସଭା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଜିଲ୍ଲାରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ଆହୂତ ହୋଇଅଛି, ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ସଭା ବସିବ, ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଯୁରୀ ପ୍ରଥାର ଉପକାରିତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବକ୍ତୃତା କରିବେ, ଏହି ବିଜ୍ଞାପନ ଚାରି-

ଆଜ୍ଦେ ଦଅାହୋଇଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଘରକୁ ଫେରି ଅସିଲେ ; ଦିନଯାକ ପରିଶ୍ରମ କରି ଶରୀର ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଇଚ୍ଛା ହେଲା ଗ୍ଲାସେ ମଦ ପାନ କରି କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରନ୍ତି ; ଇଚ୍ଛା ହେବା ମାତ୍ରେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କି ବକ୍ତୃତା କରିବେ ତାହା ଭାବୁଅଛନ୍ତି ; ସମ୍ମୁଖର ମେଜ ଉପରେ ସୁରାଦେବୀ ବୋତଲ ଭିତରେ ଚଳ ଚଳ ହୋଇ ବାବୁଙ୍କର ମନ, ପ୍ରାଣ ହରଣ କରୁଅଛି । ଥରେ ପାନ କରିଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଥରେ ପାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମନ କାଗଜ କଲମରୁ ଯାଇ ମଦଗ୍ଲାସରେ ଲାଗି ରହିଲା ; ଥରେ, ଦୁଇଥର, ତିନିଥର ଏହି ପ୍ରକାରେ ମଦ ପାନ କରୁ କରୁ ନିଜ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଘୋର ମତ୍ତାଳ ହୋଇଗଲେ ।

ଏଆଡ଼େ ସଭାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ, ସଭାମଣ୍ଡପ ଲୋକରେ ଲୋକାରଣ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ସଭାର ଲୋକମାନେ ବାଟ ଚାହିଁଅଛନ୍ତି । ଘଣ୍ଟି ଛଅଟା ବାଜିଲା, ସାତଟା, ଆଠଟା ବାଜିଲା, ତଥାପି ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଦେଖା ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ଆଗମନର ବିଳମ୍ବ ଦେଖି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଗଲା ; ଚାକର ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲା ଯେ, ସଭାରୁ ଲୋକ ଡାକିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଅଛି । ସେ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଟିକିଏ ଜ୍ଞାନ ହେବାରୁ ସେ ବଗୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ କହିଲେ । ପୁଣି ଉଠି ବାଣ୍ଡି ଘରକୁ ଯାଇ ଆଉ ଗ୍ଲାସେ ମଦ୍ୟ ପାନ କରି ବଗୀରେ ଉଠିଲେ । ବଗୀ ଯେତେବେଳେ ସଭାମଣ୍ଡପ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ମତ୍ତାଳ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମତ୍ତାଳ ; ଗାଡ଼ୀରୁ ଓହ୍ଲାଇବାର ବଳ ତାହାଙ୍କଠାରେ ନାହିଁ, ତାହାଙ୍କୁ ଧରାଧରି କରି ସଭାସ୍ଥଳକୁ ନେଇ ଗଲେ । ସେ ବକ୍ତୃତା କରିବା ପାଇଁ ଟଳି ଟଳି ଠିଆ ହେବା ମାତ୍ରକେ କଚୁଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ି ଉଦ୍ଗାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଘଟଣା ଦେଖି ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଯେ ମଦ୍ୱାଲ, ଆଜି ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବୁଝି ପାରିଲେ । ଧୀର, ଶାନ୍ତ, ଭଦ୍ର ଓ ଦେବଚରିତ୍ର ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଏପ୍ରକାର ଅଧଃପତନ ହେବ, ଏହା କେହି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବି ନ ଥିଲେ ; ତାହାଙ୍କର ଏପରି ଗତି ଦେଖି ସମସ୍ତ ଲୋକେ ନୀରବ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାହା ପରେ କେହି ଦୁଃଖ, କେହି କ୍ଷୋଭ, କେହି ବା ରାଗ, କେହି ବା ଆନନ୍ଦ କରୁ୨ ନିଜ୨ ଗୃହକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସି ଆଉ ମହୋକ୍କିଲମାନଙ୍କର ମକଦ୍ଦମା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଲଜ୍ଜାରେ ଅଧୋବଦନ ହୋଇ, ନିକଟସ୍ଥ ବଖରାରେ ପ୍ରବେଶ କରି କବାଟ କିଳିଦେଲେ । ସେ ଘରେ ସେ କେତେବେଳେ ବା ଶୁଅନ୍ତି, କେତେବେଳେ ବା ବସନ୍ତି କିମ୍ବା ଏଣେତେଣେ ବୁଲି୨ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ଯେପରି ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏକାବେଳକେ ଶତସହସ୍ର ବୃଶ୍ଚିକ ପ୍ରବେଶ କରି ଦଂଶନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଥରେ୨ ଏପରି ମନ ହେଉଅଛି କି ସୁଖର ସୁଖୀ, ଦୁଃଖର ଦୁଃଖୀ, ଜୀବନର ସହଚରୀ, ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ହରିଦାସୀର ଗଳା ଧରି କାନ୍ଦି୨ ମନର ଦୁଃଖ ଜଣାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଯେ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଅପରାଧୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଘର ମଧ୍ୟକୁ ଯିବାପାଇଁ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ ; ମନର ଅନଳ ମଧ୍ୟ ନିଭିଲା ନାହିଁ, ମନର ଅନଳ ନିଭାଇବା ପାଇଁ ଆଉଥରେ ମଦ ବୋତଲରୁ ସେହି ସଦ୍ୟ ପ୍ରାଣହନ୍ତ୍ରୀ ଗରଳ ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯେ ଅନଳରେ କାଲି ତାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ ହୋଇଅଛି, ସେ ଅପମାନିତ ଓ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଆଜି ପୁନରାୟ ସେହି ଅନଳରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ମାନ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ବୁଦ୍ଧି, ଜ୍ଞାନ, ଚିତ୍ତ, ଆତ୍ମା, ଜୀବନ ଓ ଶରୀର ଆହୁତି ଦେଇ ଜାଳି ଦେଲେ ।

ପୂର୍ବରାତ୍ରରେ ହରିଦାସୀ ସ୍ୱାମୀର ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଥିଲେ । ପରଦିନ ସକାଳେ ଗ୍ରାମର ଗୃହକରଆଣୀମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ସହରର ସମସ୍ତ

ସମାଚାର ଶୁଣି, ଏ ଜୀବନରେ ଆଉ ସୁଖ ହେବ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଆଉ ଆଶା ନାହିଁ, ଏହା ମନେ୨ ବିଚାର କରି ହରିଦାସୀ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ସେ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରିଅଛନ୍ତି ; ଏହି ତାହାଙ୍କର ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର । ସେ ମରିଗଲେ ଏହି ତିନୋଟି ପିଲା କଅଣ କରିବେ ଏହା ଚିନ୍ତା କରୁ୨ ଦିନ ଅତିବାହିତ ହେଲା ।

ସେଦିନ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓ ହରିଦାସୀ କିଛି ଆହାର କରି ନ ଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନରେ ବଡ଼ ପୁତ୍ରଟି ଯାଇ ପିତାଙ୍କୁ ଡାକିଲା, "ବାପା ଆସ, ମାଆଙ୍କୁ ଜ୍ୱର ହୋଇଅଛି, ମା ଶୋଇ୨ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବ ଆସ ।"

ବାପାଙ୍କଠାରେ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ନାହିଁ, ବାପା ଏହିକ୍ଷଣି ପଶୁଠାରୁ ଅଧମ, ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପାଷାଣରୁ କଠିନ । ବାପା ପୁଅକୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ, ପିଲାଟି ମଧ୍ୟ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପୂର୍ବେ ସେ ଯେମନ୍ତ ବାପାର ଗଳା ଧରି ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଉଥାଏ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ବାପା ତାହାର ଗାଲରେ ବଡ଼ ଜୋରରେ ଗୋଟିଏ ଗୁପୁଡ଼ା ମାରି ତାହାକୁ ବିଦାୟ କରିଦେଲେ । ପିଲାଟି ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ କାନ୍ଦି୨ ମାତା ପାଖରେ ସବୁ କଥା କହିଲା । ପ୍ରଥମ ଦିନ ପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ଗଲା, ତଥାପି ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଘରୁ ବାହାର ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ଦିନର ସକାଳେ ହରିଦାସୀ ଶେଯରୁ ଉଠିଲେ । କାନ୍ଦି୨ ତାହାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଫୁଲି ଯାଇଅଛି । ଭାବି୨ ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ, ପାଦ ଥରଥର ଓ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲୁଅଛି । ହରିଦାସୀ କୋଳରେ ପିଲାଟିକୁ ଘେନି ଆସ୍ତେ୨ ପିଣ୍ଡାରେ ଆସି ବସିଲେ, ଭିତରକୁ ପରିଶ ଜାଣି ପାରିଲେ ଯେ, ବାବୁ ସେହି ପ୍ରକାରେ କବାଟ କିଳି ବସିଅଛନ୍ତି । ହରିଦାସୀ ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଆସି ଧୀରେ ଧୀରେ କବାଟ ଫିଟାଇବାକୁ ନିବେଦନ କଲେ, କେତେ

ମିନତି କଲେ, ଅବଶେଷରେ ଦ୍ୱାରବନ୍ଧରେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ପିଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତେତେବେଳେ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ଦେଖି ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କୁ କବାଟ ଫିଟାଇବାକୁ ହେଲା । ହରଦାସୀ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତିନି ଦିନରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ରୂପ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳି ଯାଇଅଛି, ଚକ୍ଷୁ ବସି ଯାଇଅଛି, ମୁଖ କଳା ପଡ଼ିଅଛି । ହରଦାସୀ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ, କବାଟ କିଳି, ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପାଦ ଧରି, ମଦ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ କାନ୍ଦି୨ କେତେ୨ ମିନତି ଓ ନିବେଦନ କଲେ; ଆହୁରି କହିଲେ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କର ମୁଖକୁ ଦେଖ; ଯାହା ହେବାର ତାହା ହୋଇ ଯାଇଅଛି, ଏହିକ୍ଷଣି ସାବଧାନ ହେଲେ ସବୁ ବିଷୟ ଭଲ ହେବ । ଏହା କହି ସେ କେତେ ବୁଝାଇଲେ, କେତେ ସାହସ ଓ ଭରସା ଦେଲେ; ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ନୀରବ ହୋଇ ଶୁଣିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

ଏହିପ୍ରକାରେ ଛଅ ମାସ ଗତ ହୋଇଅଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହରଦାସୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସୁରାଦେବୀ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ଗ୍ରାସ କରିଅଛି । ପୂର୍ବପରି ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଭଦ୍ରଲୋକ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ଥାନ ପାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ବଦଳେ କେତେ୨ ଦୁଷ୍ଟ, ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର, ମଦୁଆଳ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଦିନ ରାତି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦଣ୍ଡହିଁ ବାବୁଙ୍କର ମତି ସ୍ଥିର ନୁହେଁ ନାହିଁ । କଚେରୀ ଯିବା ପ୍ରାୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଅଛି । ମକଦ୍ଦମାକାରୀମାନେ ଆଉ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେ ମାସକୁ ଚାରି ପାଞ୍ଚଶତ ଟଙ୍କା ଆୟ କରୁଥିଲେ, ତାହାଙ୍କର ମାସକୁ ୫୦ ଟଙ୍କା ଆୟ କରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଅଛି, ଏମନ୍ତ କି ସମୟ ସମୟରେ ବସା ଖରଚ ମଧ୍ୟ ଚଳେ ନାହିଁ । ବଗୀ ଘୋଡ଼ା ବିକା ହେଲାଣି, ମୁଦ୍ଦମାନଙ୍କର ଅନେକ ଟଙ୍କା କାଳ ପଡ଼ିଲାଣି ।

ଆଉ ସେମାନେ ଗୃହଲପହ ଉଧାର ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ଘରବାଲା ଉଠିଯିବା ନମନ୍ତେ ନୋଟିସ ଦେଲଣି । ସୁଣ୍ଡୀମାନେ ଆସି ଦାଣ୍ଡଦ୍ୱାରେ ବସିଲଣି । ପୂର୍ବରେ ଘର ଖରଚର ହସାବ ସବୁ ହରଦାସୀ ରଖୁଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେ ହସାବ ରଖୁଅଛନ୍ତି; କନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଦେହର ଅଳଙ୍କାର ସବୁ ବନ୍ଧକ ପଡଲଣି । ପିଲ୍ଲମାନଙ୍କର ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଲୁଗା ନାହିଁ, ସେମାନେ ଛଣ୍ଡାକନା ପିନ୍ଧି ବୁଲୁଅଛନ୍ତି । ବସାରେ ତନ ଜଣ ଚାକର, ଦୁଇ ଜଣ ଚାକରଆଣୀ, ଜଣେ ପୂଜାହାରୀ; ସେମାନେ ଜଣ ଜଣ କର ସମସ୍ତେ ବଦାୟ ନେଇଅଛନ୍ତି । ଏହିକ୍ଷଣି ଜଣେମାତ୍ର ଚାକରଆଣୀ ଅଛି, ସେ ଯାହା ପାରେ ତାହା କରେ, କନ୍ତୁ କାକ ଘର ପାଇଁ ସମସ୍ତ ହରଦାସୀଙ୍କୁ କରବାକୁ ହୁଏ । ଘର ପାଇଁ ଓ ଭାବନା କରୁ କରୁ ତାଙ୍କ ଶରୀର ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗଲଣି ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ସୁନାମ, ସୁପଶ, ସୁଖ୍ୟାତି ଅତଳ ସୁରା-ସାଗରର ତଳେ ଛଅ ମାସ ହେଲ ବୁଡଗଲଣି । ଦ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଆଉ ଅନୁରାଗ ନାହିଁ, ପିଲ୍ଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମାୟା ମମତା ନାହିଁ; ତାହାଙ୍କର ସୁଖର ଓ ସୁନାର ସଂସାର ଯେ ଚୂନା ହୋଇ ଯାଉଅଛି ସେକଥା ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । କେବଳ ପେଟ ପୂର୍ଣ୍ଣକର ମଦ୍ୟପାନ କରବାକୁ ପାଇଲେ ଆଉ ତାଙ୍କର କଛି ଚନ୍ତା ନ ଥାଏ; ମନରେ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ । ବଗୀ ଘୋଡ଼ା କେତେ ଦନରୁ ବକ୍ରୀ ଲଗିଅଛି, ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଆଉନ୍ର ବସ୍ତୁ-ସବୁ ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟରେ ବା ସୁଦ୍ଧା ମୂଲ୍ୟରେ ବକ୍ରୟ ହୋଇ ମଦପିଆ ଲଗି-ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ସୁଣ୍ଡୀ ଦୋକାନ ପ୍ରଧାନ ମଠ ବା ଆଖଡ଼ା ଅଟେ । ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଦନ କେଉଁଠାରେ ରହନ୍ତି ତାହା ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । କେତେ କେତେ ରାତ୍ରିରେ ହରଦାସୀ ପିଲ୍ଲମାନଙ୍କୁ ଘେନ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ବାଟ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ରାତ୍ରି ଉଜାଗର ହୁଅନ୍ତି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ମାଆ କୋଳକୁ ଗଲେଣି । ସାନ ପିଲାଟି

ଶୋକରେ କାତର ହୋଇ ଛଟପଟ ହେଉଅଛି । ଆହାର ଅଭାବରୁ ହରିଦାସୀଙ୍କ ସ୍ତନରେ ଦୁଗ୍ଧ ନାହିଁ । ଗଉଡୁଣୀ ତାର ପାଉଣା ନ ପାଇବାରୁ ରାଗିକରି ଚାଲି ଯାଇଅଛି, ଆଉ ଦୁଧ ଆଣେ ନାହିଁ । ପୂର୍ବରେ ଯେ ବଣିଆ ତାହାଙ୍କର ଅଳଙ୍କାର ଗଢି ଦେଉଥିଲା, ତାହାର ଦୋକାନକୁ ଆଜ ହରିଦାସୀ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଅଳଙ୍କାର ରୂପାଖଡୁ ଦୁଇପଟ ବିକ୍ରୀ ନିମନ୍ତେ ପଠାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଆଜ ହରିଦାସୀଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ଅଛି । ଗଉଡୁଣୀକୁ ଡାକି ପଠାଇ ହାତରେ ଟଙ୍କାଟି ଧରି ବସି ବସି ଭାବୁଅଛନ୍ତି, ଯେ ଗଉଡୁଣୀ ଆସିଲେ ତାହାକୁ ଏହି ଟଙ୍କାଟି ଦେବେ, ପରେ ଖଡୁ ବିକାଗଲେ ତାହାର ଉଧାର ପରିଶୋଧ କରି ପିଲାର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବେ; ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

କେତେଦିନ ହେଲା ହରେନ୍ଦ୍ର ହରିଦାସୀ ନିକଟରେ ବସି ନାହାନ୍ତି, କେତେକ ଦିନ ହେଲା ତାହା ନିକଟରେ ବସି ଭଲକରି କଥା କହି ନାହାନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଆଜ ସେ ହରିଦାସୀ ନିକଟରେ ବସିଲେ, ସାନ ପିଲାଟିକୁ କୋଳରେ ଧରିଲେ; ପତିପ୍ରାଣା ଭାର୍ଯ୍ୟାର ଜୀବନରେ ଯେମନ୍ତ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଯୁଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା; ତାହାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟଟି ଆନନ୍ଦ ଓ ଆହ୍ଲାଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ଗତ ରାତ୍ରିରୁ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବସାକୁ ଆସି ନ ଥିଲେ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କିଛି ଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଧିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେ ହରିଦାସୀ ନିକଟରୁ କିଛି ଆହାର କରିବାକୁ ଖୋଜିଲେ । ହରିଦାସୀଙ୍କ ଘରେ କିଛି ନ ଥିଲା । ପୁଞ୍ଜି ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ସେହି ଗୋଟିକ ଟଙ୍କା ଗଉଡୁଣୀକୁ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ରଖିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେକଥା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୁଖକୁ ଦେଖି ପାସୋରି ପକାଇଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କି କିଛି ଖାଇବାକୁ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ;

କହଲେ,"ଦାସୀ ଗଉଡ଼ୁଣୀକି ଡାକିବା ନିମନ୍ତେ ଯାଇଅଛି, ସେ ନ ଆସିଲେ କିଏ ଜଳଖିଆ ଆଣିଦେବ ?"

ହରେନ୍ଦ୍ର । ମୋତେ ବଡ଼ ଭୋକ ଲାଗୁଛି, ଦାସୀ କେତେବେଳେ ଆସିବ, ମୋତେ ପଇସା ଦିଅ ମୁଁ ନିଜେ କିଣି ଆଣିବି ।

ହରଦାସୀ ତାହାଙ୍କର ହାତରେ ଠଙ୍କାଟି ଦେଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ଆଉ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ପିଲ୍ଲଟିକି ପକାଇ ଦେଇ ଆନନ୍ଦମନରେ ସେ ଦିନକ ପାଇଁ ଚାଲିଗଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ଉତ୍ତାରେ ଗଉଡ଼ୁଣୀ ଆସିଲା, ହରଦାସୀ ତାହାର ହାତ ଧରି କହିଲେ, "ମୋର ଖର୍ଚ୍ଚ ଦୁଇପଠେ ବାକି ହେବା, ମାହକେ ମୁଁ ତୋର ପାଉଣା ପରିଶୋଧ କରିବି; ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଖାଉଛି, ଉଠାଣ ବନ୍ଦ କରିବୁ ନାହିଁ, ଏ ସମୟରେ ତୁ ଦୟା ନ କଲେ ମୁଁ ମୋର ସାନ ପିଲ୍ଲଟିକି ବଞ୍ଚାଇ ପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଗଉଡ଼ୁଣୀ ସେ ଘରୁ ଅନେକ ଠଙ୍କାକଉଡ଼ି ନେଇଅଛି । ହରଦାସୀର କାତରଭାବ ଦେଖି ଗଉଡ଼ୁଣୀ ମନରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେ ନିୟମାନୁସାରେ ଦୁଧ ଉଠାଣ ଦେବାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲା ଓ ଦୁଧ ସେ ଦିନକ ପାଇଁ ମାପି ଦେଇ ଚାଲିଗଲା ।

ହରଦାସୀ ଦୁଧ ଆଉଟିବା ପାଇଁ ଯିବା ସମୟରେ ତାହାର ବଡ଼ପୁତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଆଣି ମାତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଦେଲା ।

ହରଦାସୀର ପିତା ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

"ମା ହରଦାସୀ, ଅନେକଦିନ ହେଲା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ପାଇ ନାହିଁ ; ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦୁଇ ତିନ ଖଣ୍ଡ ପତ୍ର ଲେଖିଲିଣି; ତାହାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲ ନାହିଁ ; ତୁମ୍ଭେ କି ମୋ ଉପରେ ରାଗିଅଛ ? କିମ୍ବା ମୋତେ ପାଶୋରି ପକାଇଅଛ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଥରେ ଦେଖିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିଅଛି ; ଛୁଟି ନିମନ୍ତେ ଦରଖାସ୍ତ କରିହୋଇଅଛି ; ଛୁଟି ପାଇଲେ

ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖା କରିବି । ଏବଂ ଅଲ୍ପଦିନ ନିମନ୍ତେ ତୁମ୍ଭ-ମାନଙ୍କୁ କଲିକତା ନେଇ ଆସିବି ।”

ତୁମ୍ଭର ଶୁଭକାଙ୍କ୍ଷୀ
ଶ୍ରୀ ରମେଶ୍ୱର ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ ।

ବାପା ଆସିବେ, ଏ ସଂବାଦରେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ମନରେ ହର୍ଷରେ ବିଷାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ରର ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ ସମୟରେ ଯେଉଁ-ବେଳେ ପିତା ଏ ଘରକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେ ସମୟରେ ଏ ଘରର କପରି ଅବସ୍ଥା ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ କି ହୋଇଅଛି ? ସେ ସମୟରେ ହରିଦାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଦୟା ଥିଲା; ତାହାଙ୍କର ମନରେ ସୁଖ ଥିଲା, ଘରେ ଆନନ୍ଦ ଥିଲା, ଲୋକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମୁଖ ଟେକି କଥା କହିବାର କ୍ଷମତା ଥିଲା; ଏହି ଛଅ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସବୁ ଯାଇଅଛି । ଅଭାଗିନୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ହରାଇଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଫାଟି ଯାଇଅଛି, ଆଶା ନିରାଶାରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି; ତାହାଙ୍କର ସୁଖ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ପଶ୍ଚିମ ଗଗନରେ ଢ଼ଳି ପଡ଼ି-ଲେଣି । ବାପାଙ୍କୁ ମୁଖ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ହରିଦାସୀଙ୍କୁ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ ହେଲା । ଥରେ ମନରେ ଭାବିଲେ, ବାପାଙ୍କୁ ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ବାରଣ କରିବି, କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ଲେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାରେ କେତେ ଦିନ ଗତ ହେଲା ।

ହରିଦାସୀଙ୍କର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇବାରୁ ରମେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କର ମନ ବଡ଼ ଚଞ୍ଚଳ ହେଲା । ଛୁଟିର ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ସେ ଉଠି ଯାତ୍ରା କଲେ । କଲିକତାଠାରୁ ଜାମାତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟସ୍ଥଳ ଏକଦିନର ପଥ ଅଟେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ବସାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ଦାଣ୍ଡ ମେଲରେ ଲୋକ ଜଣ କେହି ନାହାନ୍ତି, ସେଠାରେ ଆଉ ସେ ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ଗାଲିଚା ନାହିଁ, ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର

ଭଙ୍ଗା ଚଉକ ପଡିଅଛି । ଘର ତଳ ଧୂଳିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଉପରେ ଛାତ ମାକଡସା ଜାଲରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରତି କୋଣରେ ବେଙ୍ଗମାନେ କଟ୍ କଟ୍ କରୁ-ଅଛନ୍ତି । ଘରର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ରମେଶ୍ବର ବାବୁ ମନେ କଲେ, ହୋଇ-ପାରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଏ ବସା ଛାଡି ଦେଇ ଅନ୍ୟ ବସାକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହି ସବୁ କଥା ଭାବିବା ସମୟରେ ଘର ମଧ୍ୟରୁ ବାଳକର ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ବର ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ରମେଶ୍ବର ବାବୁ ତାଙ୍କର ବଡ ନାତିର ନାମ ଧରି ଡାକିଲେ ; ସେ ଡାକ ଶୁଣି ହରିଦାସୀ ପିଲା ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଲୁଗା ପିନ୍ଧାଇ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଜା ଆସି-ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କହି, ତରତର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଡଘରକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଖଣ୍ଡେ ପରିଷ୍କାର ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବାଣ୍ଡ ଭଡଙ୍ଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରଖିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଘରେ ନ ଥିଲେ, ଏକଥା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ରମେଶ୍ବର ବାବୁ ନାତି ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ହାତ ଧରି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ହରିଦାସୀ ପିତାଙ୍କର ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ତାହାଙ୍କର ବସିବା ନିମନ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ଆସନ ଆଣି ଦେଲେ । ପିତା ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ସୁନାର ପ୍ରତିମା କାଳୀମୂର୍ତ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି, ଅସ୍ଥି-ପଞ୍ଜର ବାହାରି ପଡିଅଛି, ତାଙ୍କର ମୁଖରେ ସେ ଶ୍ରୀ ନାହିଁ, ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶାଢୀ ମାତ୍ର, ହାତରେ ୪ । ୬ ପଟି କାଚ ଚୁଡ଼ୀ ଝୁଲୁଅଛି ।

ପିତା ଆସନରେ ବସି ପଚାରିଲେ, "ମା ହରିଦାସୀ, ଏ କଅଣ ହୋଇଅଛି ? ତୁ ଯେ ଆଉ ଚିହ୍ନା ଯାଉ ନାହୁଁ, ତୋର ଦେହଟା ଏତେ ଖରାପ ହେଲା କାହିଁକି ?"

କେଜାଣି ବାପା କିଅଣ ହୋଇଅଛି, ଖାଇବାକୁ ରୁଚି ହେଉ ନାହିଁ, କିଛିହିଁ ଖାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏହା କହି ହରିଦାସୀ ହାଣ୍ଡିଶାଳକୁ ଯାଇ

ନଜେ ଗୋଟିଏ ହୁକାରେ ଗୁଡାଖୁ ସଜାଡ ପିତାଙ୍କ ହାତରେ ଆଣି ଦେଲେ ।

ରମେଶ୍ୱର । ଚାକରମାନେ କାହାନ୍ତି ?

ହରଦାସୀ । ସେମାନେ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଛୁଟି ପାଇ-ଅଛନ୍ତି ।

ରମେଶ୍ୱର । ଚାକରଆଣୀ ?

ହରଦାସୀ । ତୁମ୍ଭ ନିମନ୍ତେ ଜଳଖିଆ ଆଣିବା ପାଇଁ ବଜାରକୁ ଯାଇଛି ।

ରମେଶ୍ୱର । ବାଣ୍ଡ୍ରଘରେ ଏତେ ଅଳନ୍ଧୁ କାହିଁକି ? ଓକିଲଙ୍କ ଅଫିସରେ ଆସନ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ହରଦାସୀ ମନେ କରିଥିଲେ ଯେ ତାହାଙ୍କର ଚତୁରପଣ ଠିକ୍ ରଖିବେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଘର କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ସବୁ ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ପଡିଲା । ହରିଦାସୀ କାନ୍ଦିଲେ । ଏଥିଉତ୍ତରରେ ପିତା ତାହାଙ୍କୁ ଅନେକ କଥା ପଚାରିଲେ, କିନ୍ତୁ ହରିଦାସୀ କୌଣସି କଥାର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । କନ୍ୟାର ସୁଖ ସଂସାରରେ ଯେ କି ସର୍ବନାଶ ହୋଇଅଛି, ତାହା ରମେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କର ବୁଝିବାପାଇଁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଦାସୀ ବଜାରରୁ ଫେରି ଆସନ୍ତେ ହରିଦାସୀ ପିତାଙ୍କୁ ଜଳଖିଆ ଦେଲେ ଓ ନିଜ ହସ୍ତରେ ପଲଙ୍କ ସଜାଡ ଦେଲେ । ପରେ ତାହାଙ୍କୁ ଶଯ୍ୟାରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ କହି ନିଜେ ରାନ୍ଧିବାପାଇଁ ରନ୍ଧନଶାଳାକୁ ଗମନ କଲେ ।

ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ନାତିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେ ସବୁ ଖେଳଣା ଆଣି-ଥିଲେ, ସେହି ଖେଳଣା ସେମାନଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କିଛିକ୍ଷଣ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ପିତାଙ୍କର ଆଦର ଓ ସ୍ନେହ ପାସୋରି ଯାଇଥିଲେ । ସଂସାରରେ ଏକ ମାଆ ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦର ଓ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଯେ ଆଉ କେହି ଜଣେ ଅଛି, ସେମାନେ ତାହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ଆଦର ପାଇ ସେମାନଙ୍କର

ଆଉ ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଖେଳ ଛଳନାରେ ରାମେଶ୍ବର ବାବୁ ସେମାନଙ୍କୁ ହରେନ୍ଦ୍ରକୁମାରଙ୍କ ବିଷୟ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ କଥା ପଚାରିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିତାନ୍ତ ବାଳକ, ତାହାଙ୍କର ବିଷୟରେ ସେମାନେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ କି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ; ବିଶେଷତଃ ସେମାନେ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ବଡ଼ ନାତିଙ୍କର ନାମ ବାମାଚରଣ, ମଝିଆଙ୍କର ନାମ ଶ୍ୟାମାଚରଣ, ସାନଟିର ନାମକରଣ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ରାମେଶ୍ବର ବାବୁ ପଚାରିଲେ, "ବାମାଚରଣ, ତୁମ୍ଭର ବାପା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ?"

ବାମାଚରଣ । ନା ଅଜା, ଦିନେ ମାଙ୍କର ଜ୍ବର ହୋଇଥିଲା, ମା ଶୋଇ ଶୋଇ କାନ୍ଦୁଥିଲେ, ମୁଁ ବାପାଙ୍କୁ ଡାକିବା ପାଇଁ ଗଲି, ସେଥିପାଇଁ ବାପା ମୋ ଗାଲରେ ଗୋଟିଏ ଚାପୁଡ଼ା ମାରି ସେ ଘରୁ ମୋତେ ବାହାର କରିଦେଲେ ।

ରାମେଶ୍ବର । ତୁମ୍ଭର ବାପା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କୋଳରେ ଧରନ୍ତି ?

ବାମାଚରଣ । ନା ।

ରାମେଶ୍ବର । ନଣ୍ଡାକୁ କୋଳରେ ଧରନ୍ତି ?

ବାମାଚରଣ । ନା, କାହାରିକି ବି ଧରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ରାମେଶ୍ବର । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସେହି ବଗୀ ଖଣ୍ଡିକ କଅଣ ହେଲା ?

ବାମାଚରଣ । ବାପା ବିକିଦେଲେଣି ।

ରାମେଶ୍ବର । ତୁମ୍ଭର ବାପା କଚେରୀକି ଯାଆନ୍ତି ?

ବାମାଚରଣ । ସେ କଥା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ ।

ରାମେଶ୍ବର । ତୁମ୍ଭର ବାପା ରାତିରେ କେଉଁ ଘରେ ଶୁଅନ୍ତି ?

ବାମାଚରଣ । ସବୁଦିନେ ବାପା ଘରକୁ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ, ଦିନେ ଦିନେ ଆସନ୍ତି, ରାତି ହେଲେ ସେ ବଡ଼ ପାଟିକରି କଅଣ କହନ୍ତି ।

ରାମେଶ୍ୱର । କଅଣ କହି ପାଠ କରନ୍ତି ?

ବାମାଚରଣ । ମୁଁ ତାହା ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ ।

ରାମେଶ୍ୱର । ତୁମ୍ଭ ଦାଣ୍ଡମେଲକୁ ଲୋକଜଣ ଆସନ୍ତି କି ନାହିଁ ?

ବାମାଚରଣ । ଦିନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଇ ଭାଇ ଖେଳୁ, ରାତି ହେଲେ କେତେ୨ ଲୋକ ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ନାଚନ୍ତି, ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି, ପାଠ କରନ୍ତି, ଚାଲି ଯାଆନ୍ତି ।

ରାମେଶ୍ୱର । ତୁମ୍ଭର କେତେ ଖଣ୍ଡ ଲୁଗା ?

ବାମାଚରଣ । ମୋର ଏହି ଖଣ୍ଡିକ ଲୁଗା ।

ଏତେବେଳଯାଏ ଶ୍ୟାମଚରଣ ପାଖରେ ବସି କଲର ପିତୁଳା ନେଇ ଖେଳୁଥିଲା, ସେ କହିଲା, "ମୋର ଖଣ୍ଡେ ଅଙ୍ଗା, ଲୁଗା ଅଛି ।"

ରାମେଶ୍ୱର । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ଜୋତା ନାହିଁ ?

ବାମାଚରଣ । ନା, ଥିଲା, ସେ ଛିଣ୍ଡି ଗଲାଣି ।

ଶ୍ୟାମାଚରଣ । ଅଜା, ମୁଁ ଜୋତା ପିନ୍ଧିବି ।

ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ତାହାକୁ କୋଳରେ ଧରି ତାହାର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରି କହିଲେ, "ସେଥିପାଇଁ ଭାବନା କି ଭାଇ ? ଜୋତା ଦେବି, ଜାମା ଦେବି ।"

ବାମାଚରଣ । ମୋତେ ?

ରାମେଶ୍ୱର । ତୁମ୍ଭକୁ ବି ଦେବି, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କଲିକତା ନେଇ ଯିବି ।

ଶ୍ୟାମାଚରଣ । ଅଜା, ତୋର ସାଙ୍ଗରେ ଯିବି ।

ରାମେଶ୍ୱର । ଯିବ ନାହିଁ ଆଉ କଅଣ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯିବ, ନଣ୍ଡା ବି ଯିବ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ମାଆ ବି ଯିବ ।

ବାମାଚରଣ । ବାପା—?

ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ସେ କଥାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଆଉ ଥରେ ପଚାରିଲେ, "ଭାଇ, ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ଜଳଖିଆ କର ?"

ବାମାଚରଣ । ମା ଭୁଜା ଦିଅନ୍ତି ।

ଶ୍ୟାମାଚରଣ । ମୁଁ ଉଖୁଡ଼ା ଖାଏଁ ।

ରାମେଶ୍ବର । କାହିଁକି ସନ୍ଦେଶ ଖାଅ ନାହିଁ ?

ବାମାଚରଣ । ମା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ?

ଶ୍ୟାମାଚରଣ । ଅଜା, ମୁଁ ସନ୍ଦେଶ ଖାଇବ ।

ରାମେଶ୍ବର । ସେଥିରେ ଭାବନା କି, କାଲି ମୁଁ ସନ୍ଦେଶ ଦେବି, ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ଦୁଧ ଖାଅ ନା ?

ବାମାଚରଣ । ମା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ନଣ୍ଡାକୁ ଦିଅନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ।

ରାମେଶ୍ବର । ଭାଇ, ସେ କି ଦ୍ରବ୍ୟ ?

ବାମାଚରଣ । ଭାତ ରନ୍ଧା ସଇଲେ ଯେଉଁ ଯେ ଧୋବଲା ଧୋବଲା ଜଳ ପାଣି ଲୁଣ ପକେଇ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି, ତୁମ୍ଭକୁ ବି ଦେବେ ।

ରାମେଶ୍ବର ବାବୁ ଆଉ କିଛି କଥା କହିଲେ ନାହିଁ । ସେ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା । ଷଣକାଳ ଉତ୍ତାରେ ପିଲାମାନେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

ହରଦାସୀଙ୍କ ଖଡ଼୍ଡ଼ ଦୁଇପଠ ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କ ହାତରେ କିଛି ପଇସା ଅଛି । ବଜାରରୁ ମାଛ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରକାର ପରିବା କିଣି ଆଣି ରନ୍ଧନ କଲେ । ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ପିତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ତାହାଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇ ନାହାନ୍ତି ; ଅନେକ ଦିନ ଉତ୍ତାରେ ଆଜି ସେ ସୁଯୋଗ ପାଇ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମନରେ ବିଚାର କରି, ସେ କାଳର କେତେ ପୁରୁଣା କଥା ମନରେ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଥମଠାରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କର ଜୀବନର ଘଟଣା ସମସ୍ତ ଗୋଟିକି ଉତ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଦେଖିଲେ ଲୋକମାନେ ଜଗତରେ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯାହା ବାସନା କରନ୍ତି, ସେହି ସମସ୍ତ ତାହାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଦେଇଥିଲେ । ମନ ଅନୁସାରେ ସ୍ବାମୀ ପାଇଥିଲେ, ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ବାମୀଙ୍କର ପ୍ରେମ ଥିଲା,

ତାହାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅକଥନୀୟ ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତି ଥିଲା; ପୂର୍ବ-ପରି ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ହାୟ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରେମ ସେ ହରାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଯାହା ସେ ପାଇଥିଲେ ତାହା ସେ କାହିଁକି ହରାଇଲେ, କି ପାପ ସକାଶେ ତାହାର ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟିଲା ? କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା କିଏ କହିବ ?

ଖଣ୍ଡୁ ଦୁଇପଟି ବନ୍ଧକୀ ହେବା ଦିନଠାରୁ ଟଙ୍କା କେତୋଟି ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ହରିଦାସୀ ଉପରେ ବଡ଼ ଅତ୍ୟାଚାର ଆରମ୍ଭ କରି ଅଛନ୍ତି । ହରିଦାସୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କିଛିହେଁ ଅଦେୟ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପିଲାମାନଙ୍କ ମୁଖର ଆହାର ବନ୍ଦ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ମଦ ଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ଗତ ରାତ୍ରରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ହରିଦାସୀଙ୍କି ପ୍ରହାର କରିଅଛନ୍ତି; ଆଜି ପିତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପଛେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲାଞ୍ଛନା ହୁଏ, ଏହି ଭୟରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ କମ୍ପି ଉଠୁଅଛି; ହରିଦାସୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କାୟମନରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛନ୍ତି ।

"ହେ ହରେ! ହେ ମଧୁସୂଦନ! ଆଜି ତାହାଙ୍କୁ ଭଲ ମତିରେ ଘରକୁ ଘେନି ଆସି ମୋର ଲଜ୍ଜା ନିବାରଣ କର ।"

ରନ୍ଧନ କରୁ କରୁ ଅନେକ ରାତି ହେଲା । ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ସକାଶେ ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ସେତେବେଳେ ଶୟନ କରିଥିଲେ । ହରିଦାସୀ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବାଢ଼ି ଆଣି ଭୋଜନ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଡାକି ବସାଇଲେ । ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ ଭୋଜନ ଆସନରେ ବସି କହିଲେ, "ଏକା ଏକା ମୋ ପାଇଁ ଏତେ ରାନ୍ଧି ଅଛ, ତେବେ କାହିଁ ମାଆ, ମୋତେ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ଦେଇ ନାହିଁ ?"

ହରିଦାସୀ । କଅଣ ବାପା ?

ରାମେଶ୍ୱର । ଦୁଧର ବଦଳରେ ଭାତ ହାଣ୍ଡିରୁ ତହିଁ ତହିଁ କରି ଟାଣ ଲୁଣ ପକେଇ ଯାହା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଅ, ମୋତେ ପେଜ କାହିଁ ?

ହରଦାସୀ କିଛି କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ।

ସୁରେଶ୍ବର । ମୁଁ କଲିକତାରେ ବସି ଦୁଧ, ଘିଅ ଓ ସନ୍ଦେଶ ଖାଉଛି, ଆଉ ତୁମ୍ଭର ପିଲ୍ଲାମାନେ ପେଟ ପିଇ ପେଟରେ ଜ୍ୱାଳା ନିଭାଉଛନ୍ତି; ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଲାଣି; ତେବେସୁଦ୍ଧା ମୋତେ କାହିଁକି ଲେଖି ନାହଁ ?

ହରଦାସୀ ସେ କଥାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ, ସୁରେଶ୍ବର ବାବୁ ପଚାରିଲେ କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା ?

ଧୀରେ୨ ହରଦାସୀ କହିବାକୁ ଲଗିଲେ, ମଦ ସର୍ବନାଶ କଲାଣି, ସବୁ ସରିଲାଣି, ମୋର ଏହି ସୁନାର ବାଞ୍ଛାଧନମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ବେଳା ଦୁଇ ମୁଠି ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ତାହାର ପରେ ଆହୁରି ଅନେକ କଥା କହିଲେ । ସୁରେଶ୍ବର ବାବୁ ସେମାନଙ୍କୁ କଲିକତା ନେଇ ଯିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଅଛି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଆସି ଡାକିଲେ, "ହରିଦାସୀ !"

ହତଭାଗିନୀ ସ୍ୱର ଶୁଣି ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ, ଆଜି ମୋର କପାଳ ପୋଡିଲାଣି, ସ୍ୱାମୀ ଉନ୍ମତ୍ତରେ ଆସି ନାହାନ୍ତି । ହରିଦାସୀ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଗଲେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ହାତ ଧରି କହିଲେ, ଦାଦା ଆସିଛନ୍ତି, ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଖାଅ, ଆଜି ଆଉ ଗୋଳମାଳ କର ନାହିଁ ।

ସେଦିନ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ମଦ ପିପାସା ଦୂର ହୋଇ ନ ଥିଲା, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କଥା ତାହାଙ୍କର କାନକୁ ଗଲା ନାହିଁ; ତାହାଙ୍କୁ ସେ ଦୁଇଟି ଟଙ୍କା ମାଗିଲା, ହରଦାସୀ ତାହା ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ନରାଧମ ତାହାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଲା, ଅପମାନ କଲା, ଅବଶେଷରେ ନିଜ ହାତର ବାଡରେ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କଲା । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ମୁଖରୁ ଅଶୁଚି ଗାଳି ଶୁଣି ସୁରେଶ୍ବର ବାବୁ ବଡ ଥାଳୀ ଫୋପାଡି ଦେଇ ଠିଆ ହୋଇ, ଏ ଅବସ୍ଥାରେ କଅଣ କରିବା ଉଚିତ, ଏହା ଭାବୁଥିଲେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ହରଦାସୀ ମାଡ଼ ଖାଉଅଛି ଦେଖି ଆଉ ତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ,

ସେ ସେଠାରୁ ଯାଇ ହରେନ୍ଦ୍ର ହାତରୁ ବାଡ଼ ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ, ଓ ଜୁଆଁ-ଇଁଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କଲେ ; ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ତାହା ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଓ କ୍ରୋଧସହ ପଦାଘାତ କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ପାଦ ଉଠାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ହରେନ୍ଦ୍ର ମଦୁଆଲ, ଘୋର ମଦୁଆଲ ; ପାଦ ଉଠାଇବା ମାତ୍ରକେ ଭୂମିଶାୟୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ ।

ସେ ରାତି ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ କଟିଗଲା । ହରେନ୍ଦ୍ର ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ଆଉ ହରଦାସୀ ଓ ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ମନର ଅବସ୍ଥା କିପ୍ରକାର ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଅନୁଭବ କରାଯାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେ ଘଟନା କହିବାପାଇଁ ଏ ଭାଷାରେ ସେପରି କଥା ନାହିଁ । ପରଦିନ ସକାଳେ ସମସ୍ତେ ଉଠିବା ଆଗରୁ ହରେନ୍ଦ୍ର ଉଠି ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଅଛନ୍ତି । ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ତିନି ଦିନ କନ୍ୟାର ବସାରେ ରହିଲେ, ସେ ତିନି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ଆଉ ବସାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ ହରଦାସୀକି କଲିକତା ନେଇ ଯିବାପାଇଁ ଅନେକ ବୁଝାଇଲେ, ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, କିନ୍ତୁ ହରଦାସୀ କଲିକତା ଯିବାପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସ୍ୱୀକୃତା ହେଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ରମେଶ୍ୱର ବାବୁ କନ୍ୟା ଉପରେ ରାଗ କରି ଚତୁର୍ଥ ଦିନରେ କଲିକତାକୁ ବାହାରି ଗଲେ । ହରଦାସୀଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଜଳ ପଡ଼ିଲା । ନାତି ଦୁଇଟି ଅଜା ସଙ୍ଗରେ ଯାଇ ନ ପାରିବାରୁ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଜା ଯେତେକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ତର ନ ହେଲେ, ସେତେକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେହି ପଥ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତାର ପରେ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ ନିରାଶମନରେ ଘର ଭିତରକୁ ବାହାରି ଗଲେ । ସେ ଦିନ ଆଉ ସେମାନଙ୍କୁ ଖେଳ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଯେମନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର କେହି ନିଜର ଜଣେ ଦୁଇଦିନପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ଆଜି ଚାଲି ଯାଇଅଛନ୍ତି । କେଜାଣି ଯଦି ସେ ଆଉ ଥରେ ଫେରି ଆସନ୍ତି, ଏହା ଭାବି ଦୁଇଟି ଭାଇ ଅରଭୁ-

ଥର ଦାଣ୍ଡରେ ଆସି ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି, ଅଜା ଯେ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି ସେହି ବାଟକୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆଉ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଘରବାଲା ଉଠିଯିବା ନିମନ୍ତେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କୁ ଯେ ନୋଟିସ ଦେଇଥିଲା ତାହାର ମିଆଦ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ଭଦ୍ରସମାଜରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇବାକୁ ହରଦାସୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଗ୍ରାମ ମୁଣ୍ଡର ଚଷାପଡ଼ାରେ ବଣ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଅଳ୍ପ ଭଡ଼ାରେ ଗୋଟିଏ ସାନ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଉଠିଗଲେ । ଯେ ଘରେ ଏତେ ଦିନ ରହି ଆସିଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ସୁଖର ଉଦୟ ଓ ଅସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଯେ ଘରେ ତାଙ୍କର ତିନୋଟି ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି, ଯେ ସ୍ଥାନରେ ତାହାଙ୍କର ଜୀବନର ଅନେକ ଗୋପନୀୟ କଥା, କେତେ ଭାବ, କେତେ ଚିନ୍ତା ଲୁକ୍କାୟିତ ଭାବରେ ରହିଅଛି ; ସେ ସ୍ଥାନ ସୁଖ ଦୁଃଖର ହେଲେହେଁ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସହଜରେ ଏପରି ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହରଦାସୀଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେଲା । ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ହରଦାସୀ ନୂତନ ବସାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି, ସୁଖର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଯେ, ଏ ପଡ଼ାର ଲୋକମାନେ ତାହାଙ୍କୁ କେହି ଚିହ୍ନନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ପୂର୍ବରେ କିପରି ଥିଲା, ଏବେ କିପରି ହୋଇଅଛି ତାହା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେହି କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରତିବାସୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମୁଖ ଟେକି କଥା କହିବାକୁ ହରଦାସୀଙ୍କର ଆଉ ଲଜ୍ଜା ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିବା ଦିନରୁ ଯେମନ୍ତ ହରଦାସୀ ଟିକିଏ ନିଶ୍ୱାସ ମାରୁଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ଗୁଣ ସକାଶୁ ଏହି କେତେକ ଦିନ ଭିତରେ ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବାକୁ ଓ ମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି ।

ରାମେଶ୍ୱର ବାବୁ କଲିକତାକୁ ଫେରିଆସିବା ଦିନରୁ ହରଦାସୀକି କୌଣସି ପତ୍ର ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ହରଦାସୀ ବୁଝିଅଛନ୍ତି ଯେ ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ପିତାଙ୍କର ରାଗ ଉଣା ପଡ଼ି ନାହିଁ । ହରଦାସୀ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ପିତାଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ କାଗଜ କଲମ ଘେନି ବସିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଦିନରେ କଅଣ ଲେଖିବେ ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ; ଯଦ୍ୟପି ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନରେ ଲେଖିବାର ବିଷୟ ସ୍ଥିର କଲେ, କିନ୍ତୁ ମନର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ କୌଣସି କଥା ମନରେ ଆସିଲା ନାହିଁ । ଅରେ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର କେତେକ ଦୂର ଲେଖି ମନଅନୁସାରେ ନ ହେବାରୁ ତାହା ଫୋପାଡି ଦେଲେ । ତାର ପର ଦିନଠାରୁ ଆଉ ଚିଠି ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜି ପିତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ଆସି-ଅଛି । ହରଦାସୀ ଭୟ କରୁ୨ ପତ୍ର ଖୋଲି ପଢ଼ିବାକୁ ଲଗିଲେ ।

"ହରିଦାସୀ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଆସିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲ; କାହିଁକି ଯେ ଅସ୍ୱୀ-କାର କଲ ତାହା ତୁମ୍ଭେ ନିଜେ ଜାଣ । ତୁମ୍ଭର ସ୍ୱାମୀ ଜଣେ ନିଷ୍ଠୁର-ହୃଦୟ ନର-ପଶୁ, ମଦ ଖାଇ ସବୁବେଳେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଥାଏ; ତାହାର ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧ ନାହିଁ ; ମୋହର ନିକଟରେ ରହିବାଠାରୁ ଯଦି ସେହି ମଦୁଆଲ ପାଷଣ୍ଡ ନିକଟରେ ରହି ତୁମ୍ଭେ ସୁଖୀ ହୁଅ, ସେଥିରେ ମୋହର କିଛି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ବା କହିବାର ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା, ମୁଁ ଆଜୀବନ ପରିଶ୍ରମ କରି ଯାହା କିଛି ସଞ୍ଚୟ କରିଅଛି, ମନେ କରିଥିଲି ଯେ ତାହା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦାନ କରି ଯିବି , କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋର କଥା ଶୁଣିଲ ନାହିଁ । ଯଦି ମୋହର ଫେରି ଆସିବା ଉତ୍ତାରେ ତୁମ୍ଭର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଲେଖି ଜଣାଅ, ମୁଁ ଲୋକ ପଠାଇ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିବି । ତା ନହେଲେ ମୋହର ଏହି ଶେଷ ପତ୍ର ଜାଣିବ । ଆଉ କେବେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ନାମ ମୁଖରେ ଆଣିବ

ନାହିଁ, ଏବଂ ତୁମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ ମୋହର ଧନରେ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖିବ ନାହିଁ । ଇତି । ଶ୍ରୀ ରମେଶ୍ବର ଶର୍ମା"

ହରିଦାସୀ ପତ୍ର ପାଠ କଲାଉତ୍ତାରେ ଉତ୍ତର ଲେଖିଲେ, ଯେ

"ଶ୍ରୀ ଚରଣ କମଳେଷୁ—

ବାପା,

ଯାହାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଆପଣ ମୋତେ ସମର୍ପଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେ ମଲୁଆଲ ହେଲେହେଁ ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ପାଷଣ୍ଡ ହେଲେହେଁ ମୋର ଦେବତା, ମୁଁ ତାହାଙ୍କୁ କେବେହେଁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ବୁଝି କମ୍ବା ନ ବୁଝି ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ କୌଣସି ଅପରାଧ କରିଥାଏଁ, ତେବେ ଆପଣ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବେ । ବିଧାତା ମୋହର ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି, ଆପଣ ମୋତେ ପାଦରେ ଠେଲିଦେବେ ନାହିଁ, ମୋହର ଅପରାଧ ସକାଶେ ମୋର ଛୋଟି ପିଲାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଆପଣଙ୍କର ହତଭାଗିନୀ କନ୍ୟା—ହରିଦାସୀ ।"

ପତ୍ର ପାଇ ରମେଶ୍ବର ବାବୁ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚିନ୍ତା କଲେ, ଭାବି୨ ଅବଶେଷରେ ଖଣ୍ଡେ ଉଇଲ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରେଜେଷ୍ଟ୍ରୀ କରି ରଖିଦେଲେ ।

ଅନେକ ଦିନଉତ୍ତାରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଆଜି କଚେରୀ ଯାଇଅଛନ୍ତି ; ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କୌଣସି ଦିନ କଚେରୀ ଯିବାର ଦେଖିଲେ ହରିଦାସୀ ମନ ଆନନ୍ଦ ଓ ଆହ୍ଲାଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । କେଜାଣି ସ୍ୱାମୀ ଦିନଯାକ ପରିଶ୍ରମ କରି ଆସୁଥିବେ, ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଳଖିଆ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଲେ । ବେଳ ପ୍ରାୟ ଗଡି ଗଲାଣି, ଆକାଶ ମେଘରେ ଘୋଟି ରହି-ଅଛି । ଏହିକ୍ଷଣି ଯେଉଁଠାରେ ବସା କରିଅଛନ୍ତି ସେଠାରୁ କଚେରୀ ବହୁତ ଦୂର ଅଟେ । ବର୍ଷା ଆସିଲେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଘରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେବ, ଏହା ଭାବି ହରିଦାସୀ କେତେବେଳେ୨ ଆକାଶକୁ, କେତେବେଳେ୨

ଦାଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ଗୃହଁ ଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ; ତାହାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଝଡ଼ ବୃଷ୍ଟି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ।

ଦାସୀ ଯେଉଁକାଳ ଆସି ନ ଥିଲା । ହରିଦାସୀ ତରତର ହୋଇ ବାବୁଙ୍କୁ କଚନ୍ଦା ଲୁଗା ପାଲଟିବା ନିମନ୍ତେ ଲୁଗା ଦେଇ ମୁଖ ହାତ ଧୋଇବା ପାଇଁ ପାଣି ଆଣି ଦେଲେ, ଏବଂ ମୁହଁ ଧୋଇ ସାରିଲା ଉତ୍ତାରେ ହରିଦାସୀ ପଚାରିଲେ, "ଅଜି କଚେରୀରେ କି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ?" କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଶୁଣିଲେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ପ୍ରାଣରେ ଟିକିଏ ସୁଖ ବୋଧ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଘୋର ଭୟରେ ସେ କଥା ଶୁଣିବା ଘଟି ଉଠିଲା ନାହିଁ । ବାବୁ କର୍କଶ ସ୍ୱରରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ନା, କଚେରୀରେ କାମ ନ ଥିଲା, ଆମ୍ଭେ ସେଠାକୁ ଖେଳିବାପାଇଁ ଯାଇଥିଲୁଁ ।"

ହରିଦାସୀ ମୁଖ ତଳକୁ କଲେ, ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଘରୁ ଜଳଖିଆ ଆଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦେଲେ । ତାରପରେ ବାବୁ ନୀରବ ରହି ଜଳଖିଆ ସାରି ଛତା ଧରି ବାହାରିବାକୁ ଉଦ୍‌ଯୋଗ କରୁ ଅଛନ୍ତି ଦେଖି ହରିଦାସୀ କହିଲେ, "ଘଡ଼ଘଡ଼ି ମାରୁଛି, ବଡ଼ ବର୍ଷା ହେଉଛି, ଆଜି ବସାରେ ରହିଲେ କି ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ?"

ହରେ । ଆମ୍ଭର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଅଛି ।

ହରି । ବୋଧହୁଏ ରାତ୍ରିକି ନିମନ୍ତ୍ରଣ, ବର୍ଷା ବନ୍ଦ ହେଉ, ତାରପରେ ଗଲେତ ଯିବ ।

ହରେ । ସେତେବେଳଯାଏ ଏକା ବସାରେ ବସି କଅଣ କରିବି,

ହରି । ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଚଡ଼ଚଡ଼ି ମାଇଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ଭୟ ଲାଗେ, ସେ କଥାତ ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ, ଆଜି ଦାସୀ ଆସି ନାହିଁ, ଏକା ଏ ଛୋଟ ପିଲାଙ୍କୁ ଘେନି ରହିବାକୁ ମୋର ବଡ଼ ଭୟ ହେବ, ତୁମ୍ଭେ ଟିକିଏ ଅଜି ମୋ ପାଖରେ ବସନା ?

ହରେ । ତୋର ମୁଣ୍ଡରେ ଆଜି ଯଦି ବଜ୍ରପାତ ହୁଏ, ଆମ୍ଭେ ପାଖରେ

ଥିଲେ କି ତୋତେ ରକ୍ଷା କରି ପାରନ୍ତି, ନା ତୋ ସଙ୍ଗରେ ଅମ୍ଭର ମରଣ ହେଲେ କିଛି ସୁଖ ହେବ ?

ହରି । ମୁଁ ମରେଁ, ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ୁ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଯେମନ୍ତ ନ ଘଟେ ।

ହରେ । ଯଦି ତାହା ନ ଘଟିଲା, ବିଷ ଖା, ନ ହେଲେ ଗଳାରେ ଦଉଡ଼ି ଦେ, ମରଣ ତ ମନୁଷ୍ୟ ହାତରେ ଅଛି ।

ହରି । ମୁଁ ମଲେ ମୋ ପିଲାମାନଙ୍କ ଦଶା କଅଣ ହେବ ? ସେମାନଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖିବ କି ?

"ତୁ ଆଗ ମର, ତାର ପରେ ତୋ ପିଲାମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯାହା ହୁଏ କରାଯିବ," ଏହି କଥା କହି ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବସାରୁ ବାହାରି ଚାଲିଗଲେ ।

ଏହିକ୍ଷଣି ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲାଣି, ପବନ ଦେବତା ବଡ଼ ୨ ଗଛମାନଙ୍କର ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ଫୁଲ ଫଳ ଛିଣ୍ଡାଇ ଏକାକାର କରିଅଛନ୍ତି ; ଆକାଶରେ ବିଜୁଳି ଖେଳୁଅଛି, ଘନ ୨ ମେଘ ଡାକୁଅଛି, ମୂଷଳଧାରରେ ମେଘ ବର୍ଷୁଛି ; ଏମନ୍ତ କାଳରେ ନିଷ୍ଠୁର ହୃଦୟ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ହରିଦାସୀକି ଏକାକିନୀ ଛାଡ଼ି କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ହରିଦାସୀ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ଶେଯରେ ଶୁଆଇ ଦେଲେ ; ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜଣେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଆସି ଡାକିଲା ।

"ବସାରେ କିଏ ଅଛନ୍ତି ହୋ, ଗଣ୍ଡେ ଚିଠା ଆସିଛି ।" ବସାରେ ଆଉ କେହି ନ ଥିଲେ, ହରିଦାସୀ ନିଜେ ଯାଇ ଚିଠି ଆଣିଲେ । ଡାକ ହରକରା କହିଗଲା ବାଆ ପାଣି ସକାଶେ ଚିଠି ଦେବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହୋଇଅଛି ।

ଘରର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଦୀପ ଜଳୁଥିଲା । ହରିଦାସୀ ସେହି ଦୀପ ଆଲୁଅରେ ଚିଠି ପଢ଼ି "ମାଗୋ ବାପା" କହି ଚିତ୍କାର କରି ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇ ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲେ ।

ରାତ୍ର ଅନେକ ହେଲଣି, ବାଆ ପାଣି ବନ୍ଦ ହୋଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ । ବାବୁ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ମାଳତୀ ଅଗ୍ନିବରୁ ଦୀପ ନିଭି ଯାଇଅଛି, ହରିଦାସୀ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ମୋହ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି ; ତାହାର ମୃତପ୍ରାୟ ଦେହରେ ଜୀବନ-ପ୍ରଦୀପ ମିଟି୨ ହୋଇ ଜଳୁଅଛି । ଘରେ ଆଲୁଅ ନାହିଁ ଦେଖି ବାବୁଙ୍କର ବଡ଼ ରାଗ ହେଲା, ହରିଦାସୀର ନାମ ଧରି ଡାକିଲେ, ଅବଶେଷରେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କ ପାଦରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଲାଗିଲା, ହାତରେ ଛୁଇଁ ବୁଝିଲେ ଯେ, ସେ ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ।

ସେତେବେଳେ ସେହି ଅନ୍ଧକାରରେ ଦିଆସିଲାଇ ଖୋଜି ବାବୁ ଦୀପ ଜାଳି ଦେଖିଲେ ଯେ, ହରିଦାସୀ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ; ତାହାର ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି । ବାବୁ ପତ୍ର ପାଠ କରି ଜାଣିଲେ ଯେ, ହଠାତ୍ ସୁରେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଅଛି ।

କିଛି କାଳପରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାରେ ଚେତନା ହେଲା ; ହରିଦାସୀ ଚେତନା ପାଇ ଶୋକାକୁଳା ହେଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ଶୀଘ୍ର ଜଳ ଆଣି ମୁଖରେ ଦେବାରୁ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ହେଲା । ସେ ଚକ୍ଷୁ ମେଲି ଦେଖିଲେ ଯେ, ବାବୁ ନିକଟରେ ବସି ତାହାଙ୍କର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ହରିଦାସୀ ପୁଣି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ, "ବାପା, ତୁମେ କେଉଁଠାକୁ ଗଲ ।"

ହରେନ୍ଦ୍ର ସ୍ତ୍ରୀର ମସ୍ତକ ନିଜ କୋଳକୁ ଉଠାଇ ନେଇ ଧୀରେ୨ କହିଲେ, "ହରିଦାସୀ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଅନେକ କଷ୍ଟ ଦେଇଅଛି, ତୁମ ଉପରେ ଅନେକ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଅଛି, ମୁଁ ଅତି ନରାଧମ, ତୁମର ସ୍ୱାମୀ ହେବାପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ, ମୋତେ କ୍ଷମା କର ।"

ହରିଦାସୀ ଦୁଇ ବାହୁରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଗଳା ବେଷ୍ଟନ କରି ତାହାଙ୍କର ବକ୍ଷରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ଅନେକ କ୍ଷଣ ରୋଦନ କଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାକି ହରିଦାସୀର ସେବା କରୁ୨ ରାତ୍ର ପାହିଗଲା ।

ପରଦିନ ହରଦାସୀ ପିତାଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କଲେ । ସେହିଦିନ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ନାମରେ ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ଆସିଲା ; ହରଦାସୀଙ୍କି ନେଇ ଅବିଳମ୍ବରେ କଲିକତା ଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କୌଣସି ବନ୍ଧୁ ନିକଟରୁ ଟଙ୍କା କର୍ଜ୍ଜ କରି ସପରିବାରରେ କଲିକତାକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ମଫସଲଠାରୁ କଲିକତାରେ ଅଧଃପତନର ପଥ ଅତି ପ୍ରଶସ୍ତ ; ପ୍ରଲୋଭନର ସାମଗ୍ରୀ ଏଠାରେ ଅନେକ ବେଶି । କେତେକ ମାସ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ; ତାପରେ ପୁଣି ମଦ ପାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ହେଲେ । ଏକବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ଶୁଣାଗଲା, ଯେ, ସୁରେଶ୍ବର ବାବୁ ଯେତେ ନଗଦ ଟଙ୍କା ରଖି ଯାଇଥିଲେ ତାହା ସମସ୍ତ ଖରଚ ହୋଇଯାଇଅଛି ପୁଣି କରଜ କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି, ଦୁଇ ତିନି ଜଣ ମହାଜନ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ନାମରେ ନାଲିସ୍ କରିଅଛନ୍ତି ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କଲିକତାକୁ ଆସି ଯେ କେତୋଟି ମାସ ଭଲ ଥିଲେ, ସେହି କେତୋଟି ମାସ ମଧ୍ୟରେ ହରିଦାସୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସାତ ଆଠଶ ଟଙ୍କାରେ ଗହଣା ଗଢ଼ାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ହରିଦାସୀ ସେ ଅଳଙ୍କାର ଦିନକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପିନ୍ଧି ନାହାନ୍ତି ।

ହରିଦାସୀଙ୍କର ବୟଃକ୍ରମ ୨୪ ବର୍ଷ ମାତ୍ର ; ଏହି ଅଳ୍ପ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସୁଖର ଚରମ ଦଶା ଦୁଃଖର ଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ତାହାଙ୍କର ଜୀବନରେ ଆଉ ସୁଖ ନାହିଁ, ଆହ୍ଲାଦ ନାହିଁ, ସଂସାରରେ ରହିବା ପାଇଁ ଆଉ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ପୁଣି ବଞ୍ଚିବାକୁହିଁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଅନେକ ଦିନରୁ ହରିଦାସୀ ଭାବୁଅଛନ୍ତି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବେ, କେବଳ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କ ସକାଶେ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ଧନେ ବାବୁ ଆସି ତାହାଙ୍କର ଅନେକ ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କହି ହରିଦାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଖଣ୍ଡେ କୋମ୍ପାନି କାଗଜ ମାଗିଲେ ।

ହରିଦାସୀ ତାହା ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ସେହି ରାତ୍ରିରେ ତାଙ୍କର ଅଳଙ୍କାର ବାକ୍ସ ଚୋରିଗଲା । ଏହି ଘଟନାର ଦିନଦିନ ପରେ ହରିଦାସୀ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଜଣେ ବଗ୍ରୀ ଜାରି କରି ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କୁ ଦସ୍ତାନି ଫାଟକରେ ଦେଇଅଛି । ହରିଦାସୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ଦସ୍ତାନି ଫାଟକରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାପାଇଁ ଟଙ୍କା ପଠାଇ ଦେଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଫାଟକରୁ ବାହାରି ଆସି ଆଉ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କଲେ ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ଏକାବେଳକେ ବେଶ୍ୟା ଘରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଉ କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟା ହାତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଅଛି ଶୁଣି, ଯେମନ୍ତ କୌଣସି କୌଶଳରେ ସେହି ଅର୍ଥ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବାକୁ ପାରେ, ଏହି ଭରସାରେ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ବେଶ୍ୟାର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ଅଭାବ ହୋଇ ନାହିଁ । ବେଶ୍ୟାଟିର ନାମ, ମତି ।

ସେ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ନିଜ ହସ୍ତରୁ ପଇସା ଖରଚ କରି ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମଦ ପିଆଉଅଛି ; ମନର ସହିତ ସେ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ ଦେଖାଉଅଛି ; ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ମତି ବେଶ୍ୟାର ପ୍ରେମରେ ମୋହିତ ହୋଇ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ସରଳ ପ୍ରେମ ପାସୋରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ହରେନ୍ଦ୍ର ଫାଟକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମତି ବେଶ୍ୟାର ଘରକୁ ଆସିଲେ । ମତି ତାହାଙ୍କୁ କେତେ ଆଦର ଓ କେତେ ଯତ୍ନ କଲା, କେତେ ପାଗ୍ଳୁଲେଇ ହେଲା । ତାଙ୍କର ଫାଟକରେ ବନ୍ଦ ହେବାର କଥା ଶୁଣି ତାହାର ଆଖିରୁ ଦୁଇ ଚାରି ଟୋପା ଲୁହ ପଡ଼ିଲା, ତାହାଙ୍କୁ ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ମଦ ପାନ କରିବାକୁ

ଦେଲ । ଅବଶେଷରେ ହରଦାସୀକି ଗାଲ ଦେଉ୨ କହଲ, "ଶୁଣିଥିଲୁ ତୁମର ବୋହୁ ପରା ବଡ଼ ଭଲ, ଏହି ପରା ତାର ପ୍ରେମ ?"

ହରେନ୍ଦ୍ର । ମୁଁ ଆଉ ତାହାର ମୁଖ କେବେ ଦେଖିବ ନାହିଁ ।

ମଣ୍ଡ । ହାତରେ ଠଙ୍କା ଥାଉଁ୨ ଯେତେବେଳେ ସେ. ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦାୟ୍ଗ୍ରାନା ଫାଠକରେ ଦେଇଅଛ, ସେତେବେଳେ ତାର ଅସାଧ୍ୟ ଆଉ କଅଣ ଅଛ ? ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ବେଶ୍ୟା, ଲୋକେ କହନ୍ତି ବେଶ୍ୟାଙ୍କର ପ୍ରେମ କେବଳ ମିଥ୍ୟା ; କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଦାୟ୍ଗ୍ରାନା ଫାଠକରେ ପଡ଼ିଅଛ ଶୁଣି ମୁଁ କାନ୍ଦି୨ ମରିଯାଉଥିଲି ; • ଆଜ ତୁମ୍ଭେ ନ ଆସିଥିଲେ ଦେଖିଥାନ୍ତ ମୁଁ କାଲି କଅଣ କରିଥାନ୍ତି ; ନିଶ୍ଚୟ ଅଳଙ୍କାର ସବୁ ବନ୍ଧାରଖାଇ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁକୁଳାଇଥାନ୍ତି ।

ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଏକାବେଳକେ ତରଳିଗଲା । ସେ ଅନ୍ତରରେ, ବାହାରେ ଓ ସବୁଠାରେ ମଣ୍ଡ ବେଶ୍ୟା ଭିନ୍ନ ଆଉ କାହାକୁ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେହିଦିନ ଏହି ଭାବରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ୨ ମହାନନ୍ଦରେ ସମସ୍ତ କଟିଗଲା ; ପରଦିନ ପରାମର୍ଶ ହେଲା, ହରଦାସୀଙ୍କ ହାତରେ ଯେତେ କୋମ୍ପାନୀ କାଗଜ ଓ ଅର୍ଥ ଅଛି ସେ ସମସ୍ତ ବାହାରକରି ନେଇ-ଯିବେ, ଏବଂ ହତଭାଗିନୀ ହରଦାସୀଙ୍କି ବିଷ ଖୁଆଇ ମାରି ପକାଇବେ ।

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

ହରେନ୍ଦ୍ର କଲିକତାକୁ ଆସି ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ବିଷୟସମ୍ପତ୍ତି ଯେତେବେଳେ ବୁଝିନେଲେ, ସେହି ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ହରଦାସୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ଖଣ୍ଡେ ଆମମୋକ୍ତାରନାମା ଲେଖିପଢ଼ି ନେଇଥିଲେ ।

ଅଭାବ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ପାପ ପୁଣ୍ୟ, ଧର୍ମାଧର୍ମ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କିଛି ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଡ଼ ଅର୍ଥର ଅଭାବ ଉପସ୍ଥିତ ।

ଆଉ କେହି ତାହାଙ୍କୁ ଠଙ୍କା କରଜ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି ପୁଣି ହରିଦାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଠଙ୍କା ମାଗିବାକୁ ସାହସ ହେଉ ନାହିଁ । ମତ୍ତ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ମଦ ଖରଚ ଚଳାଇଅଛି ; କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ତାହାର ବିଶେଷ କୌଣସି ଠଙ୍କା ପାଇବାର ଆଶା ନ ଦେଖି ସେବ ମଧ୍ୟ ଖରଚ ଦେବା ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଅଛି ଓ ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଳି କଜିଆ କରି-ବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛି । ଏଆଡ଼େ ହରେନ୍ଦ୍ର ମଦ ପାଉ ନାହାନ୍ତି, ପୁଣି ମତ ବେଶ୍ୟା ପୂର୍ବପରି ତାହାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉ ନାହିଁ ଦେଖି ତାଙ୍କର ମନ ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲାଣି । କଅଣ କଲେ ତାଙ୍କର ଅର୍ଥର ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ମତ ବେଶ୍ୟାକୁ କିପ୍ରକାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଗଲେ । ଅବଶେଷରେ ସେ ଅନେକ ଚିନ୍ତା ଭାବନାର ପରେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ବସା ଘରଟିକୁ ବିକ୍ରୟ କରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ବୃଢି ପାଈଶ ଗ୍ରାହକ ମଧ୍ୟ ମିଳିଗଲେ । ବସା ଘରଟିର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ଠ ୧୦,୦୦୦ ଙ୍କା, କିନ୍ତୁ ଗରଜ ସକାଶେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ବିକ୍ରୟ କରିବାକୁ ହେଲେ କେବେ ତାହାର ଉଚିତ ମୂଲ୍ୟ ମିଳେ ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ସୋମେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କର ଭାବୀ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ତିନୋଟି ଦୌହିତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛନ୍ତି, ହରିଦାସୀ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର କନ୍ୟା । ହିନ୍ଦୁ ଆଇନ ଅନୁସାରେ କନ୍ୟାର ସ୍ଥାବର ସମ୍ପତ୍ତି ବିକ୍ରୀ କରିଦେବାର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ଅଛି, ଏହା ମନରେ କରି ଦୁଇ ହଜାର ଠଙ୍କାରୁ ଅଧିକ ଦେଇ କେହି କିଣିବାକୁ ମଙ୍ଗିଲେ ନାହିଁ । ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଠଙ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ ଅଛି, ତାହାଙ୍କର ଠଙ୍କା ପାଇବାର ଗରଜଟା ବଡ଼ ବେଶି, ସେ ସେଥିରେ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ଦୁଇଶ ଠଙ୍କା ବଇନା ନେଇ ହରିଦାସୀଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ବଇନାନାମା ଲେଖି ପଢ଼ି ଦେଲେ । ତାରପରେ ଖଣ୍ଡେ କବାଲା ଲେଖି ହରିଦାସୀଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ପାଇଁ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ଦେଖାସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ନରସିଂହ ହୋଇ ପିଲାଗୁ ତାଙ୍କ ମନରେ କିଛି ସୁଖ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ହରିଦାସୀଙ୍କ ହୃଦୟ ପାଷାଣ ପରି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ଧୀରେ୨ ଆସି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିଲେ, ଏ କଥା ସେ କଥା କହି୨ ମଧୁର ଆଳାପ କରି କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଆଉ ପୂର୍ବପରି ଏକ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଦୁଇଟି ହୃଦୟ ଦିନେ ଏକ ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଏବେ ମଦ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ଦେଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେମନ୍ତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗଡ଼ା ପଡ଼ି ଯାଇ-ଅଛି । ଉଭୟ ଉଭୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଅପରାଧୀ । ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅପରାଧ ଅତି ଗୁରୁତର, ସେ ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ହରିଦାସୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଯେମନ୍ତ ଦୁଇଟି ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକତ୍ର ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଅଛନ୍ତି । ଏତେକ୍ଷଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲା ଉତ୍ତାରେ ହରେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଘରଟି ବିକ୍ରୟ କଲେ କି ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? କାହିଁକି ନା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘର କିଣିବା ।"

ହରିଦାସୀ । ଏ ବସାରେ କଅଣ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ?

ହରେନ୍ଦ୍ର । ଅନେକ ଟଙ୍କା ଟେକ୍ସ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକ୍ଷଣି ଯେମନ୍ତ ଅବସ୍ଥା, ସେଥିରେ ଏତେବଡ଼ ଘରେ ବସାକରି ରହିବା ମୋତେ ଭଲ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ଯାହାର ଯେପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥା ତାହାର ସେହି ପ୍ରକାର ଘରେ ରହିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ହରିଦାସୀ ପଚାରିଲେ, "ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା ? କାହା ଦୋଷରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ିଗଲେ ?"

ହରେନ୍ଦ୍ର ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାହା ଦୋଷରୁ ଛାଡ଼ି ଯାଉନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ଯେତେବେଳେ ଛାଡ଼ି ଗଲେଣି ସେତେବେଳେ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଠଙ୍କାରେ ବେଶି ଠେକ୍କୁ ନ ଦେଇ ଅଳ୍ପ ଖରଚ କଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କି ?"

ହରିଦାସୀ ସେ କଥାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘରକୁ ଉଠିଗଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ବସି କଅଣ ଭାବିଲେ, ଧୀରେ ୨ ହରିଦାସୀ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ମୁଁ ଘର ବିକ୍ରୀ କରିଅଛି, କେତେକ ଠଙ୍କା ମଧ୍ୟ ନେଇ-ଅଛି, ଏହିକ୍ଷଣି କେବଳ ତୁମର ଅନୁମତି ଆବଶ୍ୟକ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମଙ୍କୁ ସେହି ଅନୁମତି ଦେବାକୁ ହେବ ।"

ଏହା କହି ହରେନ୍ଦ୍ର ପକେଟରୁ ଷ୍ଟାମ୍ପକାଗଜ ଲେଖା କବାଲା ବାହାର କରି ହରିଦାସୀଙ୍କ ହାତରେ ଦେଲେ ଏବଂ ଦୁଆତ କଲମ ଆଣିବାପାଇଁ ବାହାରକୁ ଗଲେ ।

ହତଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କର ମସ୍ତକ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କାଗଜରେ କଅଣ ଲେଖାଅଛି ତାହା ପଢି-ବାକୁ ଆଉ ତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ହେଲା ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ କବାଲା ଖଣ୍ଡ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ; ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ବାବୁ ଦୁଆତ କଲମ ଆଣି ହରିଦାସୀଙ୍କି ତହିଁରେ ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ କହିଲେ ଏବଂ ସାକ୍ଷୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଡାକିଆଣି ଦାଣ୍ଡରେ ବସାଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡାକିଲେ ।

ହରିଦାସୀ ଘୋର ବିପଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ଦେଖି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପାଦ ଧରି ପିଲାମାନଙ୍କର ଦଶା କଅଣ ହେବ ବୋଲି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନରାଧମ ତାହା ଶୁଣିଲା ନାହିଁ, ବଜ୍ରମୁଷ୍ଟିରେ ସ୍ତ୍ରୀର ହସ୍ତ ଧରି ଦସ୍ତଖତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଛଦାଛଦି କଲା ।

ନାମ ଦସ୍ତଖତ୍ କରିବା ପାଇଁ ହରିଦାସୀ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ମଙ୍ଗିଲେ ନାହିଁ । ନରପିଶାଚ ହରେନ୍ଦ୍ର ଓ ତାର ସଙ୍ଗୀମାନେ ହରିଦାସୀଙ୍କ ଉପରେ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି, ହତଭାଗିନୀ ଚିତ୍କାର ଶବ୍ଦ କରୁଅଛି, ସେହି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ବାଣ୍ତର ଲୋକମାନେ ଜମା ହୋଇଅଛନ୍ତି ; ଦୁଇ ଜଣ ପ୍ରତିବାସୀ ଘରମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି ଦେଖି ହରେନ୍ଦ୍ର କ୍ରୋଧରେ ଅଧୀର ହୋଇ ହରିଦାସୀଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ଗୋଡା ସହିତ ପଦାଘାତ କଲା । ହତଭାଗିନୀ ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡିଗଲେ, ତାଙ୍କର ମୁଖରୁ ରକ୍ତ ପଡିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକମାନେ ଭୟରେ ପଳାୟନ କଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ଘର ବନ୍ଧକ କରିବାପାଇଁ ଟଙ୍କା ନେଇଅଛନ୍ତି ; ଘର ବନ୍ଧକ ନ ହେଲେ ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ଦେବାର କଥା ଅଛି ; କିନ୍ତୁ ସେ ଟଙ୍କା ଆଉ ନାହିଁ । କିଛି ମଦ ଦୋକାନର ଋଣ ସକାଶେ ଖରଚ ହୋଇଅଛି, ବାକୀ ସବୁ ଟଙ୍କା ମନ୍ଦବେଶ୍ୟାର ବାକ୍ସରେ ପଡିଅଛି । ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଧନରନ ଟଙ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ ; ଘର ବନ୍ଧକ କଲେ ୧୮୦୦ ଙ୍କା ପାଇବାର କଥା ଅଛି । ଆମମୁକ୍ତାରନାମାର ବଳରେ ହରେନ୍ଦ୍ର ହରିଦାସୀଙ୍କ ନାମ ଜାଲ୍ କରି କବାଲାଟି ରେଜେଷ୍ଟ୍ରୀ କରିଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କେତେକ ଜଣ ସଙ୍ଗୀଙ୍କି କିଛି ଟଙ୍କା ଲାଞ୍ଚ ଦେଇ ଓ କେତେକ ବୋତଲ ମଦ ପାନ କରିବାକୁ ଦେଇ ସାକ୍ଷୀର ସ୍ୱାକ୍ଷର କରାଇ ନେଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପଦାଘାତ ସକାଶେ ହରିଦାସୀଙ୍କ ହୃଦୟପଞ୍ଜରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଦନା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ସେହି ବେଦନାର କୋପରୁ ହରିଦାସୀଙ୍କୁ ଜ୍ୱର ହେଉଅଛି ଏବଂ ମୁଖଦେଇ ମଧ୍ୟ ରକ୍ତ ପଡୁଅଛି । ହରିଦାସୀଙ୍କର ଉଠିବା ଶକ୍ତି ଆଉ ନାହିଁ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ହରିଦାସୀ ଶଯ୍ୟାଗତରେ ଆକାନ୍ତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ଜଣେ ଡାକ୍ତର, ଗମେ-

ଶ୍ବର ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ବନ୍ଧୁତା ଥିଲା ; ସେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ହରିଦାସୀଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ଭୟାନକ ବେଦନା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ପଡିଯିବାରୁ ଛାତିରେ ବେଦନା ହୋଇଅଛି । ହତଭାଗିନୀ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା କୌଣସି ଦିନ କାହାରି ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଗତ ରାତ୍ରିରେ ତାହାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବେଶି ଜ୍ୱର ହୋଇଥିଲା, ରକ୍ତ ମଧ୍ୟ ବେଶି ପରିମାଣରେ ପଡିଥିଲା । ସେହି ହତଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କଷ୍ଟ ରୋଗ ଧରିଅଛି । ତାଙ୍କର ପିଲା ତିନୋଟି ଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ବସି-ଅଛନ୍ତି । ହରିଦାସୀ ବୁଝିଅଛନ୍ତି ଯେ, ତାହାଙ୍କର ଜୀବନ-ଦୀପ ନିର୍ବାଣ-ପ୍ରାୟ ; ଆଉ ଅଧିକ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ । ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଜଗତରେ ଆଉ ସେମାନଙ୍କର କେହି ନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କଅଣ ହେବ, କିଏ ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ମନ ଜାଣି ମୁଠିଏ ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଦେବ, ଏହି କଥା ଭାବି ହରିଦାସୀଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରୁ ଅନବରତ ଜଳ ପଡୁଅଛି । ବଡ଼ ପିଲାଟି କହୁଅଛି "ମା, କାନ୍ଦ ନାହିଁ, ଶୀଘ୍ର ଭଲ ହୋଇଯିବ," ଏହି ପ୍ରକାରେ କେତେକଥା କହି ବୁଝାଉଅଛି ଏବଂ ନିଜ ହାତରେ ମାଆଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି ଦେଉଅଛି । ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଦାଣ୍ଡରେ ଲୋକମାନଙ୍କର କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା । କ୍ଷଣକ ପରେ ଚାକ-ରାଣୀ ଆସି ଖବର ଦେଲା ଯେ, ଜ୍ୱାଇଁ ବାବୁ ଘର ବିକ୍ରି କରିଅଛନ୍ତି, ଖରିଦଦାରର ଲୋକମାନେ ଘର ଦଖଲ କରିବାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ।

ଯେ ଘର ବନ୍ଧକୀ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ଆଜି ହରିଦାସୀଙ୍କର ଏମନ୍ତ ଅବସ୍ଥା, ସେ ଘର ବନ୍ଧକୀ ହୋଇ ଗଲାଣି । ତାହାଙ୍କର ଶରୀରରୁ ଅନବରତ ଝାଳ ବୋହୁଅଛି ; ଏହିକ୍ଷଣି କଅଣ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେବାରୁ ହରିଦାସୀ ଜଣେ ପ୍ରତିବାସୀକି ଡକାଇ ତାହା-

ଦ୍ୱାରା ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ କହି ପଠାଇଲେ ଯେ, ସେ ବସାଘର ବିକ୍ରୟ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେମାନେ ଖଣ୍ଡେ କବାଲି ବାହାର କରି ଦେଖାଇଲେ, ତହିଁରେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ନାମ ଦସ୍ତଖତ ହୋଇଅଛି । ହରିଦାସୀ ସେ କଥା ଶୁଣି ବୁଝିଲେ ଯେ, ହରେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ନାମ ଜାଲ କରି ଏପରି ସର୍ବନାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଘରର ଘରଣୀଙ୍କ ପୀଡ଼ା କଥା ଶୁଣି ଖରିଦ୍‌ଦାରଙ୍କ ଲୋକମାନେ ତିନି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଘର ଛାଡ଼ିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସମୟ ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ହରିଦାସୀ ଉକିଲ ଘରକୁ ଲୋକ ପଠାଇ ଜାଣିଲେ ଯେ, ଖରିଦ୍‌ଦାର ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଜାଲ୍ କରିଅଛନ୍ତି, ଏହା ପ୍ରମାଣ କରି ପାରିଲେ ସେ ବିକ୍ରୟ ଦଲିଲ କେବେ ସ୍ଥିର ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜାଲ୍ ପ୍ରମାଣ ହେଲେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର କୟେଦ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ।

ଏକପକ୍ଷରେ ଜନ୍ମଭୂମି, ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାମୀ ; ଯଦିଚ ସେ ହରିଦାସୀଙ୍କି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି, ଘର ବିକ୍ରୟ କରି ପିଲା ଛୁଆମାନଙ୍କି ଦାଣ୍ଡରେ ବସାଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଜାଲ୍ ପ୍ରମାଣ ହେଲେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କୁ କୟେଦ ହେବାକୁ ହେବ ଶୁଣି ପତିପ୍ରାଣା ସତୀ ହରିଦାସୀ ଚମକି ଉଠିଲେ । ଟଙ୍କା ନେଇ ଘର ଫେରାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହରିଦାସୀ ଖରିଦ୍‌ଦାର ଗୃହକୁ ଲୋକ ପଠାଇଲେ, କିନ୍ତୁ ଖରିଦ୍‌ଦାର ସେ କଥା ଅଙ୍ଗୀକାର କଲେ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କାରାବାସ ଭୟରେ ହରିଦାସୀ ଖରିଦ୍‌ଦାର ସଙ୍ଗେ ମୋକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ସାହସ କଲେ ନାହିଁ, ଘର ଛାଡ଼ିଦେବାପାଇଁ ମନେ ମନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ହରିଦାସୀଙ୍କର ସ୍ନେହର ପିତାମାତା ଯେଉଁଠାରେ ମାନବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଅଛନ୍ତି, ହରିଦାସୀ କଲିକତାକୁ ଆସି ସେହି

ଦୁଇ ସ୍ଥାନରେ ଦୁଇଟି ଦେଉଳ ନିର୍ମାଣ କରିଅଛନ୍ତି । ହତଭାଗିନୀ ପ୍ରତି-ଦିନ ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେହି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଗଳାରେ ଲୁଗା ବାନ୍ଧି ଆପଣା ମନେ୨ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେତେ କଥୋପକଥନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କି ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବାକୁ କହନ୍ତି ; ପିତାମାତା ଯେ ସକଳ ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଭଲ ପାଉଥିଲେ କେତେକ ଦିନ ସେହିପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ରଖିଆସନ୍ତି । ହରିଦାସୀ ଘର ଛାଡ଼ିଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଏଜନ୍ୟ ପାଇଁ ଥରେ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କି ଘେନି ପ୍ରଥମତଃ ମାତାଙ୍କର ଦେଉଳକୁ ପରେ ପିତାଙ୍କର ଦେଉଳକୁ ଗଲେ । ଦେଉଳ ମଧ୍ୟରେ ପିତା ମାତା-ଙ୍କର ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ବଡ଼୨ ଛବି ଟାଙ୍ଗି ରଖିଥିଲେ, ସେହି ଛବି ଦୁଇଟିକି ଚାହିଁ ଆଜି ତାଙ୍କର ମନରେ କେତେଦିନର କେତେ ପୁରୁଣା କଥା ପଡ଼ିଗଲା; ମାତାଙ୍କର ସ୍ନେହ, ପିତାଙ୍କର ଆଦର ମନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ଶୋକ-ବେଗ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ହତଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି "ବାପା, ତୁମ୍ଭର ହରିଦାସୀ ଆଜି କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ପଡ଼ିଛି, ଥରେମାତ୍ର ଆସି ଦେଖ," ଏହା କହି କେତେ କାନ୍ଦିଲେ, ଦେଉଳରୁ ମୃତ୍ତିକା ନେଇ ପିଲାମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ତାପରେ ଛବି ଦୁଇ ଖଣ୍ଡି ଯାକ ବାହାର କରି ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ମସ୍ତକରେ ରଖି କାନ୍ଦି୨ ଦେଉଳରୁ ବାହାର ହେଲେ ।

ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟ

ହରିଦାସୀ ଗୋଟିଏ ସାନ ଘର ଭଡ଼ା କରିଅଛନ୍ତି, ଶୋକ, ଦୁଃଖ ଓ ନାନାପ୍ରକାର କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କର ପୀଡ଼ା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଅଛି ; ଅଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀ ବୁଝିଲେଣି ଯେ, ମୁହୂର୍ତ୍ତିକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କର ଆୟୁ ସରି ଯାଉଅଛି । ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ଆଉ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କର

ଯେ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି, ମରିଗଲେ ସେମାନଙ୍କର ଦଶା କଅଣ ହେବ, ଏହା ଭାବି ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବଡ଼ ଆକୁଳ ହେଉଅଛି । ପିଲ୍ଲ-ମାନଙ୍କୁ ହରଦାସୀ କେବେ ଦଣ୍ଡେ ମଧ୍ୟ ପାଖଛଡ଼ା କରନ୍ତି ନାହିଁ ; ସାନ ପିଲାଟିକି କୋଳରେ ଧରି ବାମାଚରଣ ଓ ଶ୍ୟାମାଚରଣଙ୍କୁ ଦୁଇ ପାଖରେ ବସାଇ ହରଦାସୀ କହିଲେ, "ବାମାଚରଣ, ତୋର ଅଜା ମୋତେ ଡାକୁଅଛନ୍ତି, ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ମୋତେ ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ହେବ ।"

ବାମାଚରଣ । ମା, ଅଜା କେଉଁଠାରେ ଅଛନ୍ତି ?

ହରଦାସୀ ଉପରକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ କହିଲେ, "ସ୍ୱର୍ଗରେ ।"

ବାମାଚରଣ କହିଲା, "ତୋ ସଙ୍ଗରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବି ଅଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ।"

ହରଦାସୀ । ନା, ବାପା, ସେ କଥା କହନା ।

ବାମାଚରଣ । ତୁ ଯିବୁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଯିବୁ ନାହିଁ, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ କାହା ପାଖରେ ରହିବୁଁ ?

ହରଦାସୀ ମୁଖରେ ଆଉ କଥା ଆସିଲା ନାହିଁ, ଝରଝର ହୋଇ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେହି ଶୋକରେ କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ।

ବାମାଚରଣ ମାଆର ଆଖି ପୋଛି ଦେଉଁ କହିଲା, "କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ମା, ତୁ ଗଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ରହି ପାରିବୁ ନାହିଁ, ମା ଗୋ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ତୁ କେଉଁଠାକୁ ଯାଉଛୁ ?"

ଅଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀ ଆଉ ମନର ଆବେଗ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ, କହିଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସେହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ; କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ହରିଦାସୀଙ୍କର କାଶ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, କାଶୁ କାଶୁ ମୁଖରୁ ଅନେକ ରକ୍ତପାତ ହେଲା ; ହରିଦାସୀ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଗଲେ ।

ବାମାଚରଣ ଡାକିଲା, "ମା, ଗୋ ମା, ମତେ କଥା କହ ମା ।"

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଡାକ୍ତରବାବୁ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ; ବାମାଚରଣ କାନ୍ଦି୨ ତାହାଙ୍କୁ କହିଲି, "ମା ଆଉ କଥା କହୁ ନାହିଁ ।"

ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଶେଯରେ ଅନେକ ରକ୍ତ ଦେଖିଲେ ; ହରଦାସୀଙ୍କର ନାଡୀ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ଯେ, ଲକ୍ଷଣ ବଡ଼ ଭଲ ନୁହେ । ତରତର ହୋଇ ଔଷଧ ବାକ୍ସରୁ ଔଷଧ ଆଣି ହରିଦାସୀଙ୍କି ସୁଙ୍ଘାଇ ଦେଲେ ଓ ପାନ କରାଇଲେ ; ଏହାପରେ ଅନେକକ୍ଷଣ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା ।

ହରଦାସୀ ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କୁ କୌଣସି କଥା ନ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବୁଝିବାକୁ ଆଉ କିଛି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଅତି ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ହରି-ଦାସୀଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରୁଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁରୋଗର ଔଷଧ ଜଗତରେ ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଅନେକଦିନ ହେଲା ବୁଝିଅଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇବାର ଆଶା କେବଳ ବୃଥା ମାତ୍ର । ସେ ଦୁଇବେଳା ଆସନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେବେ ଦେଖା ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଗୁଣ ଶୁଣିଅଛନ୍ତି, ହରଦାସୀ ମଲେ ତାଙ୍କ ପିଲମାନଙ୍କର ଦଶା କି ହେବ ତାହା ମଧ୍ୟ ଭାବିଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଚିନ୍ତା କରି୨ ଆକାଶପାତାଳ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ହରିଦାସୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଯେ, ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କୁ କିଛି କଥା କହି ଥାନ୍ତେ କିନ୍ତୁ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ବିପଦ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା, ଏହା ବିବେଚନା କରି ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତାହାଙ୍କୁ କଥା କହିବାପାଇଁ ନିଷେଧ କଲେ । ଆଉ କହିଗଲେ ଅବକାଶ ମିଳିଲେ ସେ ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା କରିବେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ହରିଦାସୀଙ୍କି ପଦାଘାତ କରି ଯିବା ଦିନଠାରୁ ଆଉ ଘରକୁ ଲେଉଟି ଆସି ନାହାନ୍ତି । ଘର ବନ୍ଧକ କରିବାରୁ ହାତରେ କିଛି ଟଙ୍କା ହୋଇଅଛି ; ହଜାର ଟଙ୍କାରେ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ୟା ପାଇଁ ନିହଣ୍ଣା ଗଢାଇ

ଦେଇଅଛନ୍ତି । ବେଶ୍ୟାର ଆଦର, ବେଶ୍ୟାର ପ୍ରେମ ଅର୍ଥଗତ ; ପୁରୁଷଙ୍କର ଅର୍ଥ-ମଧୁ ଆହରଣ କରିବା ବେଶ୍ୟାଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତରେ ଟଙ୍କା ଥିବାରୁ ମତି ତାହାଙ୍କୁ ଷୋଡ଼ଶ ଉପଚାରରେ ପୂଜା କରୁଅଛି । ମନ ସହିତ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ ଦେଖାଉଅଛି, ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଉ ଆଦରର ସୀମା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଛି, ହରେନ୍ଦ୍ର, ଛି ଛି, ତୁମ୍ଭେ କଅଣ କରୁଅଛ ? ତୁମ୍ଭେ ଅସଲ ମଣିକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ନକଲ ମଣିକୁ ଆଦର କରୁଅଛ । ପତିପ୍ରାଣା ସତୀ ହରିଦାସୀଙ୍କି ପାସୋରି ବେଶ୍ୟା ପ୍ରେମରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଅଛ । ଧିକ୍, ଧିକ୍ ! ଯେଉଁଦିନ ଅର୍ଥ-ମଧୁ ସରିଯିବ ସେହିଦିନ ବେଶ୍ୟାର ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ହେବ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ହରିଦାସୀଙ୍କି ଯେଉଁ ପଦାଘାତ କରିଥିଲେ, ଆଜି ସେ ସେହି ପଦାଘାତ ପାସୋରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । କେତେକଦିନ ହେଲା ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ୨ ହରିଦାସୀ ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗରେ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା କରିଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କୁ ଡାକି ନ ପଠାଇଲେ ହୋଇପାରେ ସେ ଆସିବେ ନାହିଁ । ହୋଇପାରେ, ଆଉ ଏ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଅନେକ ଭାବି ଚିନ୍ତି ଅବଶେଷରେ ହରିଦାସୀ ଏହି ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଲେଖିଲେ—

ଜୀବିତେଶ୍ୱର,

ତୁମ ହରିଦାସୀର ଜୀବନ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । କେତେକଦିନ ହେଲା ତୁମଙ୍କୁ ଥରେ ଦେଖିବାପାଇଁ ପ୍ରାଣ ମୋର କେମନ୍ତ ବଡ଼ ଆକୁଳ ହୋଇ ଉଠୁଅଛି । ଯଦି ମୁଁ ତୁମଠାରେ କୌଣସି ଅପରାଧ କରିଥାଏଁ ତେବେ ମୋତେ କ୍ଷମା କରି ଥରେ ଆସି ଦେଖାଦେଇ ଯାଅ, ଏ ଜନମ ମାନଅ ତୁମ୍ଭଠାରୁ ମୁଁ ଚିରବିଦାୟ ନେବି ।

ତୁମ୍ଭର
ହରିଦାସୀ ।

ଯଥା ସମୟରେ ପଢ ଖଣ୍ଡିକ ହରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ଘର ବକୀ ଦନଠାରୁ ହରଦାସୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କଅଣ ହୋଇଅଛ, ହରେନ୍ଦ୍ର ତାହା ଭାଲବାର ଅବକାଶ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ପଢ ପାଠ କର ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ମନ ଆକୁଳ ହୋଇ ଉ ିଲା ; ସେ ମନେ୨ ସ୍ଥିର କଲେ, ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଯାଇ ଦେଖା କରିବେ । ମତ ତାହା ଜାଣିପାର ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ।

ବେଳ ପ୍ରାୟ ରତରତ, ହରଦାସୀର ପିଲା ଦଉଟି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଖେଳୁଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଗୀ ଆସି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସଙ୍ଗରେ ମତ ବେଶ୍ୟା ଅଛ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ବଗୀରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ, ମତ କଅଣ ଭାବ ଗାଡ଼ୀରେ ବସି ରହିଲା ; କଥା ହେଲା କେବଳ ଥରେମାହ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କର ହରେନ୍ଦ୍ର ଲେଉଟି ଆସିବେ । ସ୍ତ୍ରୀ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବା ପାଇଁ ତାହାଙ୍କୁ କେବଳ ପାଞ୍ଚମିନଟ୍ ସମୟ ହୁକୁମ ହେଲା ।

ଅନେକ ଦନ ଉତ୍ତାରେ ପିତାଙ୍କୁ ଆସିବାର ଦେଖି ବାମାଚରଣ ଓ ଶ୍ୟାମାଚରଣ "ବାପା ଆସିଅଛନ୍ତି, ବାପା ଆସିଅଛନ୍ତି" ବୋଲି ଆହ୍ଲାଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଦୌଡ଼ପାଇ ତାଙ୍କର ହାତ ଧରିଲେ ।

ବାମାଚରଣ କହିଲା, "ବାପା, ମା ବଡ଼ ବେମାର ହୋଇଅଛନ୍ତି, ତୁମେ ଦେଖିବ ଆସ ।" ତାହାଙ୍କର ହାତ ଧରି ଟାଣିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶ୍ୟାମାଚରଣ କହିଲା, "ବାପା, ଥରେ ମୋତେ କାଖ କରନା ।" ପିଲା ଦେହର ଧୂଳିରେ ଜାମା ମଇଳା ହୋଇଯିବ ବୋଲି ହରେନ୍ଦ୍ର ସେ କଥାରେ କାନ ଦେଲେ ନାହିଁ, ପିଲାଟି ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହେଲା ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ଘରକୁ ଯାଇ ହରଦାସୀଙ୍କ ଶଯ୍ୟା ପାର୍ଶ୍ବରେ ବସିବାମାତ୍ର ସେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନେକ ଦନର ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଯାହା ସେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ, ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି

ଯେମନ୍ତ ଆଜ ସେସବୁ ତରଳ ଯାଇ ଶ୍ରାବଣଧାର ପରି ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅନେକଦିନ ପରେ ଆଜ ହରିଦାସୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଗଳା ଧରି ଓ ତାହାଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ଅନେକକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହରେନ୍ଦ୍ର ଯଦି ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତାଙ୍କର ଯଦି ହୃଦୟ ଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଆଜ ସେ ତରଳ ଯାନ୍ତେ ।

ହରିଦାସୀ ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ ଓ ଅପମାନରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ "ଆଉ ମୁଁ ତ ବଞ୍ଚିବ ନାହିଁ, ଯେ କେତେଦିନ ବଞ୍ଚିଅଛି ସେ କେତେଦିନ ଆଉ ମୋତେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଯାଅ ନାହିଁ ।"

ହରିଦାସୀଙ୍କର କଥା ଶେଷ ହେଉ ନ ହେଉଣୁ ମତି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା; ହରିଦାସୀ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗଳା ଧରିଅଛି, ଏହା ଦେଖି ସେ ଆଉ ସହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ରାଗରେ ତାହାର ଶରୀର ଜ୍ୱଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମତି କହିଲା, "ସ୍ତ୍ରୀ ବେଶ୍ୟାମିରେ ଯଦି ତୋର ଏତେ କଷ୍ଟ ହୁଏ, ତେବେ କାହିଁକି ତୁ ଏଠି ଗୁହମୁତରେ ପଡ଼ି ରହିପାରୁ ନାହୁଁ ? କଅଣ କରିବାକୁ ମୋ ଘରକୁ ଯାଉ ? ମିଣିପଠା ପାଞ୍ଚମିନଟ୍ କହି ମୋତେ ପାଞ୍ଚଘଣ୍ଟା ବସାଇ ରଖିଛୁ !"

ମତି କଥା ଶୁଣି ହରେନ୍ଦ୍ର ଝଟ୍ ହରିଦାସୀର ହାତ ଛଡ଼ାଇ ଦେଇ ଠିଆ ହେଲେ, ଭୟରେ ତାଙ୍କର ମୁଖ ଶୁଖିଗଲା । ମତିର କଥା ଶେଷ ହେଲାରୁ ହରେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଚାଲ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାଉଁ ।"

ମତି । ନା, ଯିବୁ କାହିଁକି, ଏଠି ଥା; ତୁ ଗଲେ ମେହେନ୍ତରର କାମ ଆଉ କିଏ କରିବ ?

ହରିଦାସୀ ପିତା ମାତାଙ୍କର ଛବି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଯାକ ଘର ସମ୍ମୁଖରେ ଟାଙ୍ଗି ରଖିଥିଲେ । ଅନେକ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ଛବି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ବନ୍ଧାଇଥିଲେ । ମତିର ପାପଦୃଷ୍ଟି ହଠାତ୍ ସେହି ଛବି ଉପରେ

ପଡ଼ିଗଲା । ପିଶାଚୀ ପଚାରିଲା, "ଏ ଦୁଇଟା ମାଇକିନିଆ ଓ ମରଦ କିଏ ? ଏ କେଉଁମାନଙ୍କର ଛବି ?"

ହରେନ୍ଦ୍ର ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମୋର ଶ୍ୱଶୁର ଓ ଶାଶୁଙ୍କର ।"

ମନ୍ଦ । ଆହା, ମଲି ମୋର, କିବା ଚେହେରା ! ଏହି ଚେହେରା ଏମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର କରି ବନ୍ଧାଇ ରଖିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ ? (ପିଶାଚୀ କିଛିକ୍ଷଣ ଛବିକି ଅନାଇ ରହି କହିଲା) ଏମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଫ୍ରେମ୍‌ରେ କେବେ ଏପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ଛବି ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଏ ଫ୍ରେମ୍‌ରେ ଆମ୍ଭର ଚେହେରା ରହିବ । (ଛବି ନେଇ ଆସିବା ପାଇଁ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲା ।)

ଏତେବେଳ ଯାଏ ହରିଦାସୀ ନୀରବ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଆଉ ସହି ହେଲା ନାହିଁ, ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଛବି କାଢ଼ିନେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ ଦେଖି ହତଭାଗିନୀ ହରିଦାସୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଦ ଦୁଇ ହାତରେ ଛନ୍ଦି ଧରି କହିଲେ "ଆଉ ଦୁଇଟି ଦିନ କେବଳ ଅପେକ୍ଷା କର, ମୋର ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ, ମୁଁ ଚାଲିଯାଏଁ, ତାପର ତୁମ୍ଭର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରୁଥାଅ ।"

ମତ୍ତ ବେଶ୍ୟାର ହୁକୁମ ଅବହେଳା କରିବା ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସାଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ହରିଦାସୀଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ନିବେଦନ ସେ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ହାତ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ସେ ଛବି କାଢ଼ି ଆଣିଲେ ଏବଂ ହତଭାଗିନୀର ସାକ୍ଷାତରେ ଛବି ଦୁଇଖଣ୍ଡଯାକ ଫ୍ରେମ୍‌ରୁ ବାହାର କରି ଦେଇ ଫ୍ରେମ୍ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ନେଇ ମତ୍ତ ବେଶ୍ୟା ସଙ୍ଗରେ ଚାଲିଗଲେ ।

ସେ ରାତ୍ରରେ ହରିଦାସୀ ଆଉ ଉଠିଲେ ନାହିଁ, ଛବି ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଛାତିରେ ରଖି ମାଟିରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ପିଲାମାନେ ପାଖରେ ବସି୨ ସେହି ମାଟିରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

ଉପସଂହାର

ତହିଁ ଆରଦିନ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ ଏକ ରାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ହରଦାସୀଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଭୟାନକ ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଅଛି, ହରଦାସୀ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେ କଥା ବୁଝି ପାରିଅଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସେଦିନ ତାଙ୍କର ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା; ହରଦାସୀ କହିଲେ, "ଆପଣ ନ କହନ୍ତୁ ନା, ମୁଁ ବେଶ୍ ବୁଝିଛି ଯେ ମୋର ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ; ମୁଁ ମରେ ସେଥିରେ କିଛିମାତ୍ର ଦୁଃଖ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୋର ବାଛାଧନମାନଙ୍କର ଦଶା କଅଣ ହେବ ଭାବି ମୋର ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଉ-ଅଛି । ଏ ପୃଥିବୀରେ ଆପଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ମୋର ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି; ମୋର ପିଲାମାନଙ୍କର ଦଶା କଅଣ ହେବ ଆପଣ ମୋତେ କହନ୍ତୁ ।" ପିଲାମାନଙ୍କର କଥା ମନରେ ପଡ଼ିଲେ ହରଦାସୀଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରୁ ଜଳଧାରା ବନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ହରଦାସୀ ପିତାଙ୍କର ଉଇଲ୍ ବାହାର କରି ଦେଖାଇଲେ ଯେ, ତହିଁରେ ତାଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କ ନାମରେ ପନ୍ଦର ହଜାର ଟଙ୍କାର କୋମ୍ପାନି କାଗଜ ଲେଖା ହୋଇଅଛି । ହରଦାସୀ ତାଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କର କୋମ୍ପାନି କାଗଜ ସୁଧରୁ ଏକ ପଇସା ମାତ୍ର ଖରଚ କରି ନାହାନ୍ତି, ସେସବୁ ଜମା ଅଛି, ପୁଣି ନିଜ ନାମର ଉଇଲ୍ କାଗଜରେ ଯେତେ ଟଙ୍କା ଲେଖାଥିଲା, ସେହି ଟଙ୍କା ମଧ୍ୟରୁ ଖରଚ ଯାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ଜମା ରହିଅଛି ।

ଡାକ୍ତର ବାବୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ, ସେ ତାଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ନେଇଯାଇ ଲାଳନ ପାଳନ କରିବେ । ହରଦାସୀଙ୍କ ମନରୁ ଗୋଟିଏ ମହାଚିନ୍ତା ଦୂର ହେଲା; ତାହାଙ୍କର ପିଲାମାନେ ଅକୂଳ ସାଗରରେ ନ ଭାସି କୂଳରେ ଲାଗିବେ ଭାବି ତାହାଙ୍କର ମୁଖରେ ଉଲ୍ଲାସର ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଗଲା ।

ହରିଦାସୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଯେ, ସେ ନିଜ ନାମର କୋମ୍ପାନି କାଗଜରୁ ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କୁ କିଛି ଦିଅନ୍ତେ ; କିନ୍ତୁ ସେ ସେଥିରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ହରିଦାସୀଙ୍କ କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ହରିଦାସୀ ତାହାଙ୍କ ନାମର ସମସ୍ତ କୋମ୍ପାନି କାଗଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନାମରେ ଲେଖି ଦେଲେ ।

ହରିଦାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ଓ କୁବ୍ୟବହାରର କଥା ସବୁ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଶୁଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଯେ, ଯେମନ୍ତ ସେହି ନର-ପିଶାଚକୁ କିଛିମାତ୍ର ଦିଆ ନ ହୁଏ । ହରିଦାସୀ ତାହା ବୁଝିଲେ, ବୁଝିକରି କହିଲେ ମୋହର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଦିନେ ନିଷ୍ପାପ ଓ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଥିଲା, ଏବେ ଯଦିଚ ତାଙ୍କର ଅଧଃପତନ ହୋଇଅଛି, ତଥାପି ତାହା ଛାଡ଼ିଲେ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପୁନର୍ବାର ଭଲ ହେବ । ହରେନ୍ଦ୍ର ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ତାହାଙ୍କୁ ଘୃଣା ନ କରି ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ସଂଶୋଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହରିଦାସୀ ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଏବଂ ଯେତେଦିନ ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ସଂଶୋଧନ ନ ହୁଏ ସେତେଦିନ ସମସ୍ତ କାଗଜପତ୍ର ତାହାଙ୍କ ହାତରେ ଦେବାକୁ ନିଷେଧ କରି ସେହିସବୁ କାଗଜପତ୍ର ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କଲେ ।

ହରେନ୍ଦ୍ର ହରିଦାସୀଙ୍କି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏହି ଶେଷମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରେନ୍ଦ୍ର ସେହି ହରିଦାସୀଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅଧିକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ମନେ୨ ହରିଦାସୀଙ୍କି ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀର ଚରିତ୍ର ସଂଶୋଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ବିଦାୟ ହୋଇ ଗଲେ ।

ହରିଦାସୀଙ୍କ ମନର ଚିନ୍ତା ଅନେକ ଅଂଶରେ ଲଘୁ ହେଲା, ଯେମନ୍ତ ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ପୂର୍ବଠାରୁ ଅନେକ ଅଂଶରେ ସୁସ୍ଥ ବୋଲି

ବୋଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ସମୟରେ ହରଦାସୀ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ—

ଜୀବଦେବେଶ୍ୱର,

ଏ ଜୀବନରେ ତୁମ୍ଭ ସହିତ ହୋଇପାରେ ମୋର ଆଉ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ; ମୁଁ ଚାଲି ଯାଉଅଛି ; କିନ୍ତୁ ମୋର ପିଲା ତିନୋଟି ରହିଲେ । ତୁମ୍ଭ ଭିନ୍ନ ଆଉ ସେମାନଙ୍କର କେହି ନାହାନ୍ତି ; ମୁଁ ଚାଲି ଗଲେ କାଲି ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ "ମାଆ ମାଆ" ବୋଲି ଡାକିବେ, ମୋତେ ଦେଖି ନ ପାରି ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଧୂଳିରେ ଗଡି ଗଡି କାନ୍ଦିବେ, ସେତେବେଳେ ଅଭିମାନ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ କୋଳରେ ଧରିବ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅନେକ ଅଂଶରେ ମାତୃଶୋକ ଓ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଯିବ ।

ହିତାକାଙ୍କ୍ଷିଣୀ,
ହରଦାସୀ ।

ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଇ ହରଦାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଆଜି ଅନେକଦିନ ଉତ୍ତାରେ ଅନେକକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳିଲେ, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କେତେ କାହାଣୀ କହିଲେ । ମାଆ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳିବାକୁ ଓ ମାଆଙ୍କ ମୁଖରୁ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ଆଜି ପିଲାମାନଙ୍କର ମନ କେଡ଼େ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲା । ବାମାଚରଣ କହିଲା "ମା ତୁ ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ ; ତୁ କାହିଁକି ଦିନକୁଦିନ କାହାଣୀ କହୁ ନାହୁଁ ?" ହରଦାସୀ ପଚାରିଲେ, "ମୁଁ କାନ୍ଦିଲେ କି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ମନ ଦୁଃଖ ହୁଏ ?"

ବାମାଚରଣ । ହୁଏ, ଖୁବ୍ ହୁଏ ; ମୋର ହୁଏ, ଶ୍ୟାମର ହୁଏ, ନଣ୍ଡାର ବି ହୁଏ ; ତୁ କାନ୍ଦିଲେ ସେମାନେ କାନ୍ଦନ୍ତି, ମୁଁ ବି କାନ୍ଦେ ।

ହରଦାସୀ । ମୁଁ ଆଉ କାନ୍ଦିବି ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆଉ କାନ୍ଦିବ ନାହିଁ ତ ?

ବାମାଚରଣ । ନା, ଆଉ କାନ୍ଦିବୁ ନାହିଁ ।

ହରଦାସୀ । ଶ୍ୟାମ କି ନଣ୍ଡା କାନ୍ଦିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ତୁନି କରାଇ ପାରିବୁ ତ ?

ବାମାଚରଣ । ହଁ, ମୁଁ ତା ପାରିବି ।

ହରଦାସୀ । କାଲି ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତୁମ୍ଭ ତିନି ଭାଇଙ୍କି ତାଙ୍କ ନିଜ ବସାକୁ ନେଇ ଯିବେ ।

ବାମାଚରଣ । ତୁ ଯିବୁ ନାହିଁକି ?

ହରଦାସୀ । ନା ।

ବାମାଚରଣ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବି ଯିବୁ ନାହିଁ ।

ହରଦାସୀ । ନା, ଯିବୁ ନାହିଁ ଆଉ କଅଣ ; କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ମରାମରି କରିବୁ ନାହିଁ ; ଆଉ ଶ୍ୟାମକୁ, ନଣ୍ଡାକୁ ପାଖରେ ରଖିବୁ ।

ବାମାଚରଣ । ଆଉ କେବେ ଲେଉଟି ଆସିବୁ ? ତୋର ବେମାରି ହେଲେ ଯେ ତୋତେ ଆଣିଣି ଦେବୁ ।

ହରଦାସୀ । କାଲି ଆଉ ମୋ ବେମାରି ରହିବ ନାହିଁ, ମୁଁ କାଲି ତୋ ଅଜା ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯିବି ।

ବାମାଚରଣ । ଆମ୍ଭେମାନେ କେଉଁଠି ରହିବୁ ?

ହରଦାସୀ । ଭାଇ ଦୁହିଁଙ୍କି ନେଇ ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ବସାରେ ରହିବ, ସେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରିବେ ଓ ଭଲ ପାଇବେ ।

ବାମାଚରଣ । ନା, ମାଆ, ତୋ ଗୋଡତଳେ ପଡୁଛି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଫୋପାଡ ଦେଇ ଯା ନାହିଁ, ତୋତେ ଛାଡି ଦଣ୍ଡେ ରହି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।

ବାମାଚରଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା, ତାହାର ଦେଖାଦେଖି ଭାଇ ଦୁହେଁ ବି

କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ହରିଦାସୀଙ୍କର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତାହାଙ୍କୁ ଜ୍ୱର ହେଲା ।

ହରିଦାସୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଗଳା ଧରି କାନ୍ଦି୨ କହୁଥିଲେ "ଆଉ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ, ଯେ କେତେଦିନ ମୁଁ ଅଛି, ଆଉ ମୋତେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଯାଅ ନାହିଁ ।" ହରେନ୍ଦ୍ର ସେ କଥାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ହରିଦାସୀଙ୍କର ପ୍ରାଣଠାରୁ ପ୍ରିୟ ତାଙ୍କ ପିତା ମାତାଙ୍କର ଛବି ଦୁଇଖଣ୍ଡି-ଯାକର ବଡ଼ ଅବମାନନା କରି ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ମନରେ ଯେମନ୍ତ କୌଣସି ଅସୁଖ ଓ ଅଶାନ୍ତି ଉଦୟ ହୋଇ-ଅଛି । ହରିଦାସୀଙ୍କର ସେହିସବୁ କଥା ଯେମନ୍ତ ରହି୨ ତାହାଙ୍କର ବିବେକକୁ ଆଘାତ କରୁଅଛି । ଚିତ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହରେନ୍ଦ୍ର ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ମଦପାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ପରଦିନ ସକାଳେ ନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିବାମାତ୍ର କିଏ ଯେମନ୍ତ ତାଙ୍କର କାନେ୨ ପୂର୍ବ ଦିନର ସେହିସବୁ କଥା ଫୁସ୍୨ କରି କହି ଚାଲିଗଲା । ପୁନଶ୍ଚ ତାଙ୍କର ମନ ପ୍ରାଣ ସେହିପରି ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଅନେକଦିନ ଉତ୍ତାରେ ଆଜି ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥା ସ୍ମରଣ ହେଲା । ବହୁକାଳ ବିସ୍ମୃତ ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନପରି ହରିଦାସୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ କଥା ତାଙ୍କର ମନରେ ଜାଗି ଉଠିବାରୁ ତାହାଙ୍କୁ ସନ୍ତପ୍ତ କରିଦେଲା । ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହରିଦାସୀଙ୍କ ଚିଠା ତାହାଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେଲା ।

ପତ୍ର ପଢ଼ି ହରେନ୍ଦ୍ର କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ଖାଲି ପାଦ ଓ ଖାଲି ଦେହରେ ପାଗଳପରି ହୋଇ ଦାଣ୍ଡେ୨ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସରେ ଦୌଡ଼ିଲେ; ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଅଣ୍ଟାଣି ପବନ ବା ନାଭିଶ୍ୱାସ ବହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି ସେହି ସମୟରେ ସେ ଆସି ତାହାର ପାଦତଳେ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ହରିଦାସୀ ଆସନ୍ନକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି ବୁଝିପାରି ଚକ୍ଷୁ ମୁଦି ମନେ ୨ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଜପ କରୁଥିଲେ । ମନେ ୨ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି କହୁଥିଲେ, "ହେ ହରେ ! ହେ ବିପଦଭଞ୍ଜନ ! ହେ କଙ୍ଗାଳର ଠାକୁର ! ମୋର ପିଲା ତିନୋଟି ରହିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବେ, ମୋର ସ୍ୱାମୀ ରହିଲେ ତାଙ୍କୁ ସୁମତି ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ବାମାଚରଣ ଡାକି କହିଲା, "ମା, ବାପା ଆସିଛନ୍ତି ।"

ହରିଦାସୀ କାତର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "କାହାନ୍ତି ? ତାଙ୍କୁ ଡାକ, ଥରେ ମୋ ପାଖରେ ବସିବାକୁ କହ ।"

ହରେନ୍ଦ୍ର ହରିଦାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି ତାଙ୍କର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରି କହିଲେ, "ହରିଦାସୀ ମୁଁ ଆସିଅଛି, ଆଉ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଯିବି ନାହିଁ ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଯାଅ ନାହିଁ ।" ହରିଦାସୀ ଅନାଇ ଦେଖିଲେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ୁଅଛି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କ୍ରନ୍ଦନ ତାହାଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା, ହରିଦାସୀ ସେ ଲୁହ ପୋଛି ଦେବାପାଇଁ ହାତ ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ; କିନ୍ତୁ ଆଉ ହାତ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ହରିଦାସୀ କହିଲେ, "ଦୁଇଦିନ ଆଗରୁ ଆସିଲ ନାହିଁ କାହିଁକି, ଦୁଇଦିନ ଆଗରୁ ଏହି କଥା କହିଲ ନାହିଁ କାହିଁକି ; ତାହା ହେଲେ ମୁଁ କେବେ ମରି ନ ଥାନ୍ତି, ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆଉ ଆଶା ନାହିଁ, ମୁଁ ଯାଉଛି, ତୁମ୍ଭର ପିଲାମାନେ ରହିଲେ ।" କଥା କହୁଁ ୨ ହରିଦାସୀଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଆସିଲା ।

ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଝରି ୨ ହୋଇ ଜଳ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ; ହରେନ୍ଦ୍ର କାନ୍ଦୁ ୨ କହିଲେ, "ହରିଦାସୀ, ଆଉଥରେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, ମୋର ଏ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଅଣ କହିଯାଅ ।

ହରିଦାସୀ ଚାହିଁଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରି କହିଲେ, "ମୋ ଜୀବନର ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ଏହି ଯେ ଆଉ ମଦ ପିଇବ ନାହିଁ,

ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ, ଯଦି ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ତେବେ ଆଉ ଥରେ ବିବାହ କର; କିନ୍ତୁ ଆଉ କାହାକୁ ଏପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଦେବ ନାହିଁ । ”

ହରେନ୍ଦ୍ର ଥରକୁଥର ତାହାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିଲେ ।

ହରିଦାସୀ ରାମାଚରଣ ଓ ଶ୍ୟାମାଚରଣକୁ ବାମ ପାଖରେ ବସାଇଲେ, ସାନ ପିଲାଟିକି କୋଳରେ ଧରିଲେ, ଥରକୁଥର ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରି ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ କରି ହାତ ଉଠାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ; ତାର ପରେ ହରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତରେ ପିଲମାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରି କହିଲେ, “ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲାଣି, ଏବେ ମୁଁ ବିଦାୟ ହୁଏ, ମୋତେ ବିଦାୟ ଦିଅ । ”

ଏହି କଥା କହି ସେ ଏହି ଜନ୍ମ ସକାଶେ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦିଲେ । ଦୀପ ନିଭି ନିଭିଗଲା, ସଂସାରର ଲୀଳା ଶେଷହେଲା ।

ପିଲମାନେ “ହେ ମାଆ, କଥା କହ; ହେ ମାଆ, ଟିକିଏ ଚାହିଁ,” ଏହିପରି କହି କେତେ ଡାକିଲେ ଓ କେତେ କାନ୍ଦିଲେ; କିନ୍ତୁ ହରିଦାସୀ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆଉ ଥରେମାତ୍ର କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ।

ଡାକ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଖବର ଗଲା; ତାହାଙ୍କର ଉଦ୍ୟୋଗରେ ହରିଦାସୀଙ୍କର ଜୀବଶୂନ୍ୟ ଦେହ ସଂସ୍କାର ନିମନ୍ତେ ଗଙ୍ଗାକୂଳକୁ ନୀତ ହେଲା । କ୍ଷଣକାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମକ ଦେହ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ମିଶିଗଲା ।

ସମାପ୍ତ ।

ସ୍ୱାମୀର ଶୋକ

୧

ହୃଦୟବାସିନୀ ସଖୀ ସୁଖରୁ ହାସିନୀ
ପତିବ୍ରତା ଧାର୍ମିକା ପ୍ରେମମୟୀ କାଦମ୍ବିନୀ ;
କାଟି ସବୁ ସ୍ନେହ ମାୟା, ଲଭିଥିଲ କାହିଁ କାୟା ?
ଅଧମକୁ ଦୁଃଖମୟ ଜୀବନ ଯାମିନୀ
ଯାପିବାକୁ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱର୍ଗେ ଗଲ ପ୍ରଣୟିନୀ !

୨

ସମ୍ପଦେ ଭରସା ପୁଣି ଏକତାରେ ଭ୍ରାତା,
ପରାମର୍ଶେ ମନ୍ତ୍ରୀ, କାର୍ଯ୍ୟେ ବନ୍ଧୁ, ସ୍ନେହେ ମାତା,
ଥିଲ ଯତ୍ନରେ ଭଗିନୀ, ତୋଷିବାରେ କୁଟୁମ୍ବିନୀ,
ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଦାସୀ, ଆଉ ଭକ୍ତିରେ ଦୁହିତା ;
ଏକାବେଳେ ସୁଲକ୍ଷଣେ ଥିଲ ଗୋ ପୂରିତା ।

୩

ଦୀର୍ଘ କୃଷ୍ଣ କେଶ ତବ ସୁରୁଚିରାନନ,
ପ୍ରେମୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ନେତ୍ର, ବାକ୍ୟ ହୃଦୟ-ରଞ୍ଜନ,
ଅନୁପମ ରୂପରାଶି, ଦୁଃଖ-ଶର୍ବରୀ ନାଶି
ସଦା କରୁଥିଲା ମମ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ,
ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣିନଲେ ଦହେ ଏବେ ମନ ।